

“Künye Defterleri”ne Göre İstanbul İmam ve Hatip Mektebi (1924-1930)

Mustafa Öcal

Yrd. Doç. Dr., U.Ü. İlahiyat Fakültesi

Özet

Bu makalede önce, 6 Mart 1340/1924 tarihinde yürürlüğe giren 430 sayılı Tevhid-i Tedrisat Kanununun 4. maddesi gereğince açılan ve toplam sayıları 34’e ulaşan ama kısa zamanda büyük çoğunluğu kapatılan İmam ve Hatip Mektepleri hakkında genel bilgiler verilmektedir. Sonra da, en son (1930’da) kapatılan iki mektepten biri olan İstanbul İmam ve Hatip Mektebine ait olup günümüze kadar muhafaza edilmiş olan üç adet Künye Defterindeki kayıtlardan hareketle bu mektep hakkında bilgiler aktarılmaktadır. Defterlerden, o dönemin öğrenci kıyafetlerini yansıtan resimlerin, mektepte okunan derslerin ve aldıkları notların kaydedildiği sayfalardan örnekler verilmektedir. Dönemin yetkililerince, İmam ve Hatip Mekteplerinin öğrencisiz kalarak kendiliğinden kapanmasına zemin hazırlamak amacıyla başvurulan yöntemlere ve aldıkları tedbirlere atflarda bulunmaktadır. Makale bir “sonuç” değerlendirmesiyle tamamlanmaktadır. Makalenin tamamı okunduğu zaman, 1924’te açılıp 1930’a kadar tamamı kapatılan genelde bütün, özelde ise İstanbul İmam ve Hatip Mektebi hakkında bu güne kadar bilinmeyen bazı hususların açıklığa kavuşturulduğu görülecektir.

Abstract

The School of İmām and Hatīb according to the Books of Kunya

The Schools of İmām and Hatīb were founded in accordance with the Article 4 of the 430 numbered Law of Unification of Education come into force on March 6, 1924. Although their number was reached 34, most of them were closed in a short time. This article provides some general information about these schools depending on the records of the three Books of Kunya, which are available now, of Istanbul İmām Hatip School, one of the two last closed in 1930. It gives some examples of the dress, courses and marks of the students. It also deals with the methods and measures applied by the authorities in order to prepare a ground so that these schools could be closed because of lack of enough students. It also uncovers some points unknown so far about these schools.

Anahtar Kelimeler: Din eğitimi, medrese, mektep, Tevhid-i Tedrisat Kanunu, İmam ve Hatip Mektebi.

Key Words: Religious Education, madrasah, maktab, the Law of Unification of Education, School of İmām and Hatīb.

A. GİRİŞ

Yıllardan beri, gerek 1924'te Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile açılıp, birkaç yıl içerisinde tamamı tekrar kapatılan İmam ve Hatip Mektepleri ve gerek 1951 yılından itibaren açılmaya başlanan günümüz İmam-Hatip Okulları/Liseleri üzerinde çalışmalarımızı devam ettiriyoruz. Çalışmalarımızın bir kısmı kitap, makale veya tebliğ/bildiri olarak yayınlandı, bir kısmı ise henüz yayınlanamadı. 2005 yılında tespitler yapmamıza rağmen makale haline getirip yayınlamadığımız bir araştırmamız da "*İstanbul İmam ve Hatip Mektebi Künye Defterleri*"nden elde ettiğimiz bilgilerdi.

Tevhid-i Tedrisat Kanunu gereği 1924'ten itibaren açılan İmam ve Hatip Mekteplerinin çoğunluğu birtakım bahanelerle ilk iki-üç yıl içerisinde kapatılırken, yalnızca İstanbul ve Kütahya'dakiler 1930 yılına kadar açık kalabilmişti. En son kapatılan bu iki mektepten Kütahya İmam ve Hatip Mektebi üzerinde epeyce araştırmalar yapıp bulgularımızı yayınlamıştık ki onları yeri geldikçe dipnotlarda kaynak olarak kullanacağız. İstanbul İmam ve Hatip Mektebi üzerinde ise, -bilebildiğimiz kadarıyla- bir Yüksek Lisans tez çalışmasının bir kısmını oluşturan bilgilerin¹ dışında ciddi bir araştırma yapılmadığı

---

¹ Döğen, Hayrul; "*Tevhid-i Tedrisat Kanunu ve İmam ve Hatip Mektepleri*" U. Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa 1992.

gibi biz de yapamamıştık. Bu makalemizle söz konusu mektep hakkında yapabildiğimiz tespitlerle bu güne kadar müphem kalan bazı hususları aydınlayabileceğimizi umuyoruz.

- *Künye Defterlerine nasıl ulaştık?*

İstanbul İmam ve Hatip Mektebine ait üç adet 'Künye Defteri' mevcuttur. Söz konusu defterler halen İstanbul (Fatih) İmam-Hatip Lisesinde muhafaza edilmektedir. Biz bu defterlerin mevcudiyetinden 1990'lı yılların başında haberdar olmuştuk. Ancak, İstanbul dışında olmamız ve diğer çalışmalarımızın yoğunluğu sebebiyle aradan yıllar geçmesine rağmen defterleri bizzat görerek inceleme imkân ve fırsatı bulamamıştık. 1999 yılında defterler üzerinde kısa süreli bir inceleme yapabilmıştık. Ancak 2005 yılında defterleri genişçe inceleme imkânı bulduk.*

2008 yılının Şubat ayında ise tekrar İstanbul'a giderek, mektebin açıldığı mekânı / binayı araştırarak yerini tespitte çalıştık. Ayrıca bilgisayarla Künye Defterlerinden bazı sayfaların taramasını yaptık.**

- *Künye Defterleri nerede ve nasıl muhafaza edilmiş?*

Künye defterlerinin üçüncüsü ve Latin harfli olanında yer alan bazı ifadeler bakılırsa, İmam ve Hatip Mektebi kapatıldığında bu mektebe ait evrak önce Çemberlitaş Muhtelit (kız-erkek karışık) Orta Mektebine gönderildiği anlaşılmaktadır. Defterler üzerinde incelemeler yaparken sayfalar arasında, 1940'lı yıllarda yazılmış dilekçeler ve bu dilekçelere verilen cevaplar yahut bazı okullar arasında karşılıklı olarak yapılmış resmi yazışma örnekleri ile karşılaştık. Söz konusu yazıların bazılarındaki ifadelerden anlaşılan o ki; İmam ve Hatip Mektebine ait Künye Defterleri ve diğer bazı evrak, Çemberlitaş Muhtelit Ortaokulundan da İstanbul Erkek Muallim Mektebine devredilmiştir.²

---

* 2005 yılının Mayıs ayında defterleri inceleyip böyle bir makalenin oluşmasına yardımcı olan dönemin okul müdürü Halim Karakaya Beye teşekkür ediyorum.

** Bu ikinci defa gidişimizde bize yardımcı olan İstanbul İmam-Hatip Lisesi Müdür Vekili Mehmet Baydaş ve Müdür Yardımcısı Azmi Doğan'a yardımlarından dolayı teşekkür ediyorum.

² İstanbul İmam ve Hatip Mektebi Künye Defterleri üzerinde incelemeler yaparken, bu mektepten 1927-1928 öğretim yılı sonunda mezun olup, 1940'lı yıllarda Emirgan Ortaokulunda Katip ve Hesap Memuru olarak çalışan Cemal (Cemalettin) Arsoy'la ilgili resmi yazı ve yazışma nüshalarıyla karşılaştık. Örnek vermemiz gerekirse:

İstanbul Erkek Muallim Mektebi Müdürlüğünce 17.VII.1941 tarih ve 379/4349 sayılı olarak kaleme alınmış resimli, mühürlü ve onaylı yazılardan birinde "Dilekçe sahibi Mehmet Cemalettin'in 1927-1928 yılı sonunda İstanbul İmam ve Hatip Mektebinden mezun olduğu" ifade edilmektedir.

1951'de bugünkü İstanbul İmam-Hatip Okulu açıldıktan sonra ise elde kalan defterler ve -şayet kalmışsa- diğer bazı evrak bu okula devredilmiştir. Defterlerin bu yeni İmam-Hatip Okuluna ne zaman devredildiğini öğrenememiş olmakla beraber, bazı evrakların da burada kaybolmuş olması muhtemeldir diye düşünüyoruz. Netice olarak görüp, bildiğimiz bir gerçek var; o da söz konusu mektebe ait üç adet 'Künye Defteri'nin halen İstanbul İmam-Hatip Lisesinde muhafaza edildiğidir. Biz incelemelerde bulunmak üzere gittiğimizde (2005 Mayıs ayında) defterlerin bilgisayara geçirildiğini ve bu şekilde kayıt altına alınmaya çalışıldığını görmüş, bundan da memnun olmuştuk.

Bu açıklamalardan sonra önce medreselerin kapatılıp, İmam ve Hatip Mekteplerinin açılışı ile ilgili gelişmeleri anlatacağız. Arkasından da İstanbul İmam ve Hatip Mektebi Künye Defterleri üzerinde yaptığımız tespitleri ve tespitlerden hareketle bazı düşünce ve değerlendirmelerimizi aktaracağız.

B. MEDRESELERİN KAPATILIŞI VE İMAM VE HATİP MEKTEPLERİNİN AÇILIŞI

1. Medreselerin Kapatılışı

3 Mart 1340/1924'te kabul edilip 6 Martta yürürlüğe giren Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile hiçbir eğitim kurumu kapatılmadığı halde Maarif Vekili (Milli Eğitim Bakanı) Vasıf (Çınar)* tarafından hazırlanıp bütün bölgelere gönderilen bir tamim/genelge ile medreseler kapatılmıştır. Medreselerin kapatıldığına ve talebesi ile hocaları hakkındaki uygulamanın nasıl olacağına dair 11 Mart 1340/1924 tarihli tamim şöyledir:³ (**Bk. Belge 1.**)

Bir başka resimli ve onaylı resmi yazıya göre; Abdullah oğlu Mehmed Agâh isimli bir öğrenci, mülga İbtida-i Hariç Medresesi ikinci sınıfından gelerek 1340 (1924) senesinde İstanbul İmam ve Hatip Mektebinin ikinci sınıfına kayıt yaptırmıştır. Yıllar sonra (1942'de) Mehmed Agâh İstanbul Erkek Muallim Mektebi Müdürlüğüne bir dilekçe vererek, İmam ve Hatip Mektebinde okuduğuna dair bir resmi yazı talebinde bulunmuştur. Muallim Mektebi Müdürlüğü ise; 27.10.1942 tarih ve 629/5409 sayılı yazısıyla; adı geçen şahsın "İstanbul İmam ve Hatip Mektebinde 1340-1341 ders yılında kayıtlı olmasına rağmen, sınıfını geçemeyerek kendi arzusuyla okulu terk ettiğini" ifade eden bir yazı vermiştir.

İşte bu ve benzeri yazı örneklerinden anlaşılan o ki; kapatılan İstanbul İmam ve Hatip Mektebinin Künye Defterleri Çemberlitaş Orta Mektebinden İstanbul Erkek Muallim Mektebine emanet edilmiştir. 1951 yılında İstanbul İmam-Hatip Okulu açıldıktan sonra ise bu okula devredilmiştir.

* Maarif Vekili Hüseyin Vasıf (Çınar)'ın görev süresi 6 Mart 1924 - 22 Kasım 1924'tür.

³ *Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Cumhuriyet Arşivi*, 051.V 05 - 2 - 1- 31. Bu belge ile ilgili bazı açıklamalar ve yorumlar için bk. Zengin, Zeki Salih; *Tevhid-i*

Meclis Başkanı Sayın İsmail Hakkı Özalp'a
Etiler, 20 Temmuz 1964

1- Meclis Başkanı Sayın İsmail Hakkı Özalp'a
Etiler, 20 Temmuz 1964
2- Meclis Başkanı Sayın İsmail Hakkı Özalp'a
Etiler, 20 Temmuz 1964

3- Meclis Başkanı Sayın İsmail Hakkı Özalp'a
Etiler, 20 Temmuz 1964
4- Meclis Başkanı Sayın İsmail Hakkı Özalp'a
Etiler, 20 Temmuz 1964

Merhaba
Bardakçı
1964

001 105 2 1 31
051 105 2 1 31

Belge 1.

Tedrisat Kanununun Hazırlanmasından Sonraki İlk Dönemde Uygulanışı ve Din Eğitimi, Dinî Araştırmalar, Mayıs-Ağustos 2002, c.5, sayı 13, sh. 81-106; Doğan, Recai; Cumhuriyetin İlk Yıllarında Tevhid-i Tedrisat Çerçevesinde Din Eğitim-Öğretimi ve Yapılan Tartışmalar, Cumhuriyetin 75. Yılında Türkiye'de Din Eğitimi ve Öğretimi (4-6 Aralık 1998'de İzmir'de düzenlenen Sempozyum), Türk Yurdu Yay. Ankara 1999, sh.235. Bu tamimle ilgili dönemin hangi gazetelerinde, hangi başlıklarla haber yapıldığına dair bilgi için bk a. g. tebliğ, sh. 235, 18. dipnot.

Belge 1. olarak verilen “tamim”deki ifadeler şöyledir:

Meclis-i âli'nin 3 Mart sene (1)340 tarihli kanunun tevhid-i tedrisat esasına tevfikân mevadd-ı âti (aşağıdaki maddeler) heman tatbik edilmek üzere tamimden tebellüğ olunur.

1. Devletin bütçelerinde ve teşkilatında kadrosu, hey'et-i ta'limiye ve programları mevcut ve muayyen olan Medâris-i İlmiyenin devam-ı tedrisatına müsaade edilmez. Binaenaleyh bu emrin vüruduyla beraber vilâyetinizin merkez kaza ve köylerinde mevcut olan bu gibi medreseler heman seddedilecektir.

2. Bu medreselerde mevcut olan talebe, o mahallin İbtidâi Mekteplerine veyahut Lise ve İdadilerin kısm-ı ibtidâiyelerine behemahal naklolunacaktır.

3. Bu medreselerin müderrisleri arzu ettikleri takdirde mekteplerimizin ulûm-ı diniye muallimliklerine tayin olunacaklardır.

4. Memleketin ibtidai ders ve terbiyesinin ancak Maarif Mekteplerinde temin edilmesi son kanunun icâbâtından olmağla eski Dâru'l-Hilâfe Medreselerinin İbtidâi mekteplerimizin sınıflarına tekabül eden İhârî kısımları ilga edilmiştir. Buradaki talebe mahallî İbtidâi Mekteplerine veyahut lise ve İdadî kısm-ı ibtidâilerine behemahal nakledilecektir. Bu sınıfların muallimlerinden şerâit-i kanuniyeyi hâiz olanlar İbtidâi Mekteplerinde tanzim edileceklerdir.

5. Eski Dâru'l-Hilâfe Medreselerinin İbtidâ-i Hariç ve Dâhil kısımları son kanunun 4. maddesine tevfikân imam ve hatip yetiştirilmek üzere Vekâlet'in idaresi altında ibka edilmişlerdir. Ders programları ve kadroları derdest-i tanzimdir (tanzim edilmiştir). İsimleri, buldukları mahallin isimlerine izafeten İmam ve Hatip Mektebi olacaktır. Medâris-i İlmiyenin İbtidâ-i Dâhil ve Hariç kısımları mevcut ise ve arzu ederlerse bunların talebesi İmam ve Hatip Mektebine nakledileceklerdir.

6. Bu emrin heman tatbiki ve sür'at-i iş'arı mercûdur (duyurulması rica olunur).”

Numara: 477

Müftilik canib-i fâdilânesine

Makam-ı vilâyetten mübellağ (tebliğ edilen) Maarif Vekâletinin 11 Mart sene 340 tarih ve 624 numaralı telgrafnamesi sûreti bâlâdadır (yukarıdadır). Bervech-i emr (emir gereği) medresenin bugünden itibaren seddiyle henüz tahsil-i ibtidâiyi ikmal etmemiş ve mecburiyet-i tahsiliyesinde bulunmuş olanların Mekteb-i İbtidâiye devamlarının temini ve demirbaş eşya ve sair levazımının da kezâ Mekteb-i İbtidâiye devri ve neticenin iş'arı lüzumu (duyurulmasının lüzumu) tebliğ ve temenni olunur efendim.

15 Mart (1)340

Kaim-i makam (Kaymakam)

Tamimde ifade edilenleri biraz sadeleştirerek ve kısaltarak tekrar edersek:

Meclis-i Âli (TBMM)'nin 430 sayılı kanunun tevhid-i tedrisat (öğretim birliği) esasına uygun olarak gönderilen maddeleri hemen tatbik edilmek üzere tamimen tebliğ ederim:

1. Devletin bütçelerinde ve teşkilatında kadrosu, öğretim elemanları ve programları mevcut ve belli olan İlmiye Medreselerinin eğitim ve öğretim faaliyetlerine müsaade edilemez. Onun için bu emir ulaşır ulaşmaz vilayetinizin merkez, kaza ve köylerindeki bu gibi medreseler hemen kapatılacaktır.

2. Kapatılan medreselerde mevcut öğrenciler, o bölgedeki ilkokullarla lise veya -o dönemin okullarından- İdadiyelerin ilk kısımlarına nakledilecektir.

3. Medrese hocalarından arzu edenler okullara Din Bilgisi öğretmeni olarak atanabilecektir.

4. Son kanun (Tevhid-i Tedrisat Kanunu) gereği ilkokul seviyesindeki eğitim-öğretim Milli Eğitim okullarında yaptırılacağı için eski Dâru'l-Hilâfe medreselerinin ihzari/hazırlık sınıfları da bu okulların sınıflarının karşılığı olduğundan (ihzari sınıflar) kaldırılmıştır. Burada öğrenim gören öğrenciler ilkokullara yahut lise ve İdadilerin ilk kısmına nakledilmişlerdir. Bu mekteplerin hocalarından kanuni şartları haiz olanlar da öğretmen olarak ilkokullarda görevlendirileceklerdir.

5. Eski Dâru'l-Hilâfe medreselerinin İbtida-i Hariç ve İbtida-i Dâhil kısımları Tevhid-i Tedrisat Kanununun 4. maddesinin gereği imam ve hatip yetiştirmek üzere 'İmam ve Hatip Mektebi' olarak muhafaza edilmiştir. Ders programları ve kadroları hazırlanmaktadır. Açılacak İmam ve Hatip Mektepleri buldukları yere izafeten - İstanbul İmam ve Hatip Mektebi gibi- isimlendirilecektir. Medâris-i İlmiyenin İbtidâi Hariç ve İbtidâi Dâhil kısımları öğrencilerinden arzu edenler İmam ve Hatip Mektebine geçiş yapabileceklerdir.

6. Bu emirler derhal uygulanarak sonuçları Bakanlığa bildirilecektir.

Bir başka belgeye göre ise; kapatılan Medâris-i İlmiye müderrislerinin, vâiz olarak da görevlendirilebilecekleri, müderrislikten aldıkları emeklilik maaşını da alabilecekleri ifade edilmiştir. **(Bk. Belge 2.)**

بریدت منته مجتهد تو حیدر آباد تا سای مجول ایر لیکو جهر منتف سعالمه مداری عجمه ده نونف مد سینه بر لیکو
سینه ده ده اعلا یه خط و نوبت اجمل شریفه تخصیصه کرد که نول باو تو به ایر لیکو اجزا عجمه لیکو قبول
ایه لیکو خطا به قضا سینه قضا و نونف سعالمه واسطه سیر کتبه سینه سینه اجرای و نونف ایر لیکو
آیو به سعالمه نونف اولو اطمینان

سینه اطمینان

۴۰۰

ولید به سعالمه ده ده کلان ۲۶۰۰ نونف ده ۶۷۵۰ نونف نونف ایر لیکو سینه لیکو و نونف لیکو
و نونف نونف ایر لیکو سینه لیکو نونف نونف لیکو نونف لیکو
۱۶۵۰ نونف لیکو
اود ده نونف لیکو

سینه اطمینان

051	V35			5	43	8
-----	-----	--	--	---	----	---

۱-

Belge 2.

Büyük Millet Meclisince Tevhid-i Tedrisat esası kabul edileceği cihetle muhtelif maaşlarla Medâris-i İlmîyede muvazzaf müderrisinin buldukları muhitteki ahâliye va'z u nasihat etmek şartıyla tahsisatları kemâ fi's-sâbık (eskiden olduğu gibi) tesviye edileceği (düzeltilileceği) ahîren (daha sonra) Meclis-i âlice kabul edildiğinden mülhâkât-ı kaza (ilçeye bağlı) müftülük ve kaymakamlıkları vasıtasıyla kendilerine tebliğât icrası ve vefat edenlerin ayrıca iş'arı (bildirilmesi) temenni olunur efendim.⁴

⁴ Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 051. V 35, 5-43-8'den Bulut, Mehmet; Diyanet İşleri Başkanlığının Yaygın Din Eğitimindeki Yeri, Ankara Üniversitesi

Müfti Efendiye

Vilayet-i Celilenin 25 Mayıs sene (1)340 tarihli ve 4355/657 numaralı zeylnamesi (eki) ile mübellağ (tebliğ olunan) Diyanet İşleri, Vekâletin tahrirat-ı umumiyesi (genel yazışması) sureti bâlâya naklen tebliğ olunur.

5 Haziran (1)340

Ödemiş Kaim-i makamı

(İmza)

Yukarıda aslını ve kısaltarak sadeleştirilmiş halini naklettiğimiz tamimden/genelgeden anlaşıldığına göre Osmanlı devletinin son dönemi ile Cumhuriyetin ilk yılında öğretime açık olan medreseler biri; Medâris-i İlmiye diğeri ise; Dâru'l-Hilâfe Medreseleri olmak üzere iki gruptur. Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile bütün medreseler Milli Eğitim Bakanlığına bağlanmış olmasına rağmen, nakledilen tamimle Medâris-i İlmiye olarak bilinenler kapatılmıştır. Aşağıda ayrıca izah edileceği gibi Dâru'l-Hilâfe Medreseleri ise İmam ve Hatip Mektebine dönüştürülmüştür. Ancak kapatma kararı bilhassa TBMM'nde Maarif Vekâleti ve Diyanet İşleri Reisliğinin bütçelerinin görüşüldüğü esnada çok şiddetli tartışmaların yaşanmasına sebep olmuştur.⁵ Maarif Vekili Vasıf (Çınar) ise, gerek Mecliste gerek basına yaptığı açıklamalarında, medreseleri kapatma kararına karşı çıkanlara cevaben özetle şunları dile getirmiştir: İlk asırlarda medreseler çok iyi elemanlar yetiştirmekle birlikte son asırlarda medeniyetin, ilmin, fennin devamlı gelişmesi karşısında yetersiz kalmıştır. Üstelik bugünkü durumda medresede mevcut talebe için iki yol vardır. Biri; askerlikten kaçmak, diğeri medreseye ismini kaydettirerek dışarıda sanatla iştilal etmektir... Bugün vilâyet, kaza ve köylerde mevcut 479 medresede 18 bin talebe kayıtlıdır. Bunun ancak altıbin küsuru medreseye devam etmekte geri kalanı ise -ki onların yarısından fazlası ihzârî/hazırlık sınıfındadır- medresede kayıtlı olduğu halde dışarıda çalışmaktadır. Kapatılan bu medreseler Şer'îye Vekâletince verilen izin belgesi ile müderrisleri tarafından açılmakta idi. Eski ve sağlığa elverişli olmayan binalarda öğretim yaptırılan bu medreselerde program, sınıf ve kadro yoktu. Çoğunluğu da ilköğretim düzeyinde

Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Doktora Tezi) Ankara 1997, sh. 400; Doğan, Recai, *a. g. tebliğ*, sh. 236.

⁵ Bk. *Zabit Ceridesi*; Dönem I. yıl 2, c. VIII. sh. 907-938, ayrıca bk. *TBMM Tutanak Dergisi*; Dönem VIII. C.15 (3.1.1949), sh. 11; Ayhan, Halis; *Türkiye'de Din Eğitimi*, M.Ü. İFAV Yay. İstanbul 1999, sh. 35-38.

eğitim yaptırıyordu. Memleket çocukları bunlara teslim edilemezdi... vs.⁶

Oysa kapatılan bütün medreseler Maarif Vekilinin ifade ettiği gibi bir müderris tarafından programı, sınıfı ve hoca kadrosu olmadan açılmış değildi. Kendisinin imzaladığı kapatma kararının 5. maddesinde de ifade edildiği gibi, Medâris-i İlmiyelerin -küçük yerleşim merkezlerinde açılan bazılarının dışında- önemli kısmının İbtidâ-i Hariç ve İbtidâ-i Dâhil kısımları ve doğal olarak hoca kadroları da mevcuttu. Buna rağmen Maarif Vekilinin, kendisini kapatma kararında haklı ve mazur göstermek için bu tür ifadeler kullanmak durumunda kaldığı anlaşılmaktadır.

Maarif Vekilinin medreseleri kapattıktan sonra; *“Onaltıbin asker kaçağının ocağını söndürdüm. Bundan duyduğum zevk, milli mücadelenin o heyecanlı devirlerinde duyduğum en yüksek zevklerden daha büyüktü”* şeklinde sevincini ifade eden sözleri de tepki almış ve ciddi eleştirilere maruz kalmıştır.⁷ Ancak araştırmamızın amacı bu olmadığı için konunun bu yönünün teferruatına girmek istemiyoruz.

2. Dâru'l-Hilâfe Medreselerinin İmam ve Hatip Mekteplerine Dönüştürülmesi

Tevhid-i Tedrisat Kanununun 4. maddesi şöyle idi: *“Maarif Vekâleti yüksek diniyat mütehasısları yetiştirmek üzere Dâru'l-Fünûn'da bir İlâhiyat Fakültesi tesis ve imamet ve hitabet gibi hudemât-ı diniyyenin ifası vazîfesiyle mükellef memurların yetişmesi için de ayrı mektepler küşad edecektir.”*⁸ İşte kanunun bu maddesi gereği imam ve hatip yetiştirmek üzere ayrı mektepler açılacaktı. Maarif Vekilinin -yukarıda verdiğimiz- medreseleri kapatan kararının 5. maddesinde de bu hususu teyid eden 'eski Dâru'l-Hilâfe medreselerinin İbtida-i Hariç ve İbtida-i Dâhil kısımları 'İmam ve Hatip Mektebi' olarak ibka edilmiştir' ifadesi kullanılmaktaydı. Bu ifadeye göre; 29 yerde mevcut olduğu anlaşılan Dâru'l-Hilâfeti'l-'Aliye Medreseleri kapatılmayıp İmam ve Hatip Mektebine dönüştürülecek,

⁶ Bk. *Zabıt Ceridesi*; Dönem I. yıl 2, c. VIII. sh. 917-918; *Hakimiyet-i Milliye*; No 1070, 13 Mart 1340/1924 – 6 Şaban 1342, sh. 1; *Tanin*; 13 Mart 1340/1924, sh. 3; *Vakit*; 13 Mart 1340/1924, sh.2.

⁷ Bk. *İslâm Türk Ansiklopedisi Mecmuası*; c.2, sayı 87, sh. 11; Atay, Falih Rıfıkı; *Bize Atatürkçü Hoca Lazım, Şariat Uleması Değil!*, Cumhuriyet Gazetesi, 2 Teşrin-i evvel 1340, sh. 1; *Ocak Söndürmek de Meziyet İmiş!*; Sebilürreşad, c.XXIV. c. 24, adet 620, 10 Rebiülevvel 1343 – 9 Teşrinievvel 1340, sh. 348-349; Dinçer, Nahit; *1913'ten Günümüze İmam-Hatip Okulları Meselesi*, (Yayına Hazırlayan, M. Ertuğrul Düzdağ), Şule Yay. İstanbul 1998, sh.64-55.

⁸ Bk. 6.3.1340 (1924) tarihli *Resmi Ceride*; sayı 63; *Düstur*; Tertip 34, c.5, sayfa 322; *Maarif Vekâleti Mecmuası*; Matbaa-i Âmire, İstanbul Mart 1341 (1925), sayı 1, sh. 74.

öğrencileri de isterlerse buraya geçiş yaparak öğrenimlerine devam edebilecek demektir. Kezâ; kapatılan ve İbtidâ-i Hariç ve İbtidâ-i Dâhil kısımları bulunan Medâris-i İlmiyenin öğrencilerinden arzu edenler de İmam ve Hatip Mektebine geçiş yapabileceklerdi.

Tamimde ifade edildiği gibi her bir mektebin başına açıldıkları yerin ismi eklenerek Mart 1924 itibarıyla; “Ankara İmam ve Hatip Mektebi”, “Kütahya İmam ve Hatip Mektebi”, “Bozok (Yozgat) İmam ve Hatip Mektebi” gibi 29 yerdeki Dâru’l-Hilâfeti’l-‘Aliye Medresesi İmam ve Hatip Mektebi olarak öğretime açılmıştır. Sonradan açılanlarla toplam sayısı 34 veya 38’e ulaşan⁹ mekteplerden biri de İstanbul İmam ve Hatip Mektebi idi. Ancak burada dikkat çekmemiz gereken bir husus var; belki Anadolu’daki her bir yerleşim merkezinde bir Dâru’l-Hilâfeti’l-‘Aliye Medresesi vardı ama İstanbul’da 80 civarında idi. Çünkü 1914’te Islâh-ı Medâris Nizamnamesi çıkarılıp Dâru’l-Hilâfeti’l-‘Aliye Medreseleri kurulurken o sırada mevcut 184 medrese binasından 81’inin kullanılmaya elverişli olduğu tespit edilmişti.¹⁰ Bu binaların her birine medresenin bir şubesi açılmak suretiyle bütün İstanbul’a yaygınlaştırılmıştı. Şayet bunca Dâru’l-Hilâfe Medresesi binasının hepsi değil de bir kısmı bile İmam ve Hatip Mektebine çevrilmiş olsaydı Anadolu’da açılanlarla birlikte toplam mektep sayısı çok daha fazla olurdu. Oysa İstanbul’da da bir tek İmam ve Hatip Mektebi açılmıştır.

Dâru’l-Hilâfeti’l-‘Aliye Medreselerinden dönüştürülen İmam ve Hatip Mektepleri için sonradan bir de “*İmam ve Hatip Mektepleri Talimatnamesi*” başlığıyla 56 maddelik “yönetmelik” hazırlanarak yürürlüğe konulmuştur. Talimatnamenin mektepleri tanımlayan maddesi ile öğretim süresi, yeni kayıt yaptıracak öğrencilerin yaşları vb. ile ilgili maddeleri aşağıda verilecektir.

3. İstanbul İmam ve Hatip Mektebinin Açıldığı Yer

İstanbul İmam ve Hatip Mektebi’nin açıldığı yer konusunda, - bu mektepte hocalık yapanlardan- Tahiru’l-Mevlevî şu bilgiyi vermektedir: Mektep yeri olarak önce “Fatih’teki Tabhane Medresesi gösterilmişti.” “Mektep ‘daha sonra -Sultan Selim’de kâin (mevcut) olup, eski

⁹ 1924 ila 1926 arasında bir tespite göre toplam 34 (Bk. Öcal, Mustafa; “*İmam ve Hatip Mektepleri, Mezunlarından Bazıları İle Yapılan Mülakatlar ve Şehâdetname Örnekleri*”, U. Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi, c. 12, sayı 2, Yıl 2003 sh.51-101); bir başka tespite göre ise, 38 yerde İmam ve Hatip Mektebi açılmıştır. (Bk. Ahmet Hamdi Akseki; *Din Tedrisatı ve Dinî Müesseseler Hakkında (Bir Rapor)*, Sebülürreşad, yıl 1951, c. V. sayı 101, sh. 5.)

¹⁰ Kütükoğlu, Mübahat S.; *TDV. İslâm Ansiklopedisi Dâru’l-Hilâfeti’l-‘Aliye Medresesi* maddesi, c. 8. sh. 507-508.

Şeyhü'l-İslâm Hayri Bey'in eseri bulunan- Medresetü'l-Mütehassısın binasına nakledildi ve orada tedrisata başlandı.”¹¹

Bu konuda Osman Ergin ise; “Vilayetlerdeki Dâru'l-Hilâfeti'l-İslâmiye Medreselerinden birisi İmam Hatip Mektebi ittihaz olunmuş ise de, İstanbul'da birçok medrese bulunmasına rağmen öyle yapılmayarak Fazlı (Fevzi) Paşa'da¹² bir bina kiralanıp İmam Hatip Mektebi orada açıldı,”¹³ demektedir.

Bu iki kaynaktan verilen bilgi bizi iki farklı adrese yönlendirmektedir. Peki, doğru olanı hangisidir? Yaptığımız araştırma ve incelemeler sonucunda aslında her ikisinin de doğru olduğu kanaatine vardık. Şöyle ki;

Tahirü'l-Mevlevî bu mektepte hocalık yapanlardan biri olduğu için yanlış bilgi vermesi söz konusu olamaz. Kendisi İmam ve Hatip Mektebinin “Medresetü'l-Mütehassısın binasında tedrisata başlandığından” bahsetmektedir. Onun verdiği bilgiden hareketle İstanbul'da yaptığımız araştırma neticesinde Medresetü'l-Mütehassısın binasını bulduk. Söz konusu bina; H. 929 / M. 1523'te Kanuni Sultan Süleyman tarafından babası Yavuz Sultan Selim adına yaptırılan Çarşamba'daki camiin yanındadır. Bina, asırlar boyu medrese olarak kullanılmıştır. 1914 yılında Şeyhü'l-İslâm Mustafa Hayri Efendi “İslâh-ı Medâris Nizamnamesi”ni çıkarttırıp, medreselere yeni bir nizam verirken, normal medrese eğitiminden sonra uzmanlık eğitimi yaptırmak üzere bir de ‘Medresetü'l-Mütehassısın’ kurmuştu. İşte bu bina 1915'ten itibaren Medresetü'l-Mütehassısın'e tahsis edilmiştir. Mevlevî'nin dediği gibi, 6 Mart 1340/1924'te yürürlüğe giren Tevhid-i Tedrisat Kanunu gereği İstanbul İmam ve Hatip Mektebinin ilk açılışında, burada öğretime başlanmış olabilir. Hatta medreselerin İbtidâ-i Dâhil kısmından gelenlerle mektebin son sınıfına kayıt yaptırılanlara Mayıs veya Haziran 1924'te şehâdetnameleri burada verilmiş, hemen arkasından da -Osman Ergin'in dediği gibi- kiralanmış bir başka binaya taşınmış olabilir. Çünkü Medresetü'l-Mütehassısın binası Bakanlar Kurulunun 25 Haziran 1340 tarihli toplantısında alınan kararla -belli bir bedel mukabilinde- Halk Fırkasına (Cumhuriyet Halk Partisine) verilmiştir. Kararname metni şöyledir: **(Bk. Belge 3.)**

¹¹ Tahirü'l-Mevlevî; *a. g. e.* sh. 173 ve 174.

¹² Osman Ergin; “Fazlı Paşa'da bir bina kiralandığını” (*Türk Maarif Tarihi*, C. V. sh. 2124) ifade etmekle birlikte söz konusu bölgede Fazlı Paşa değil Fevzi Paşa Caddesi mevcuttur. Osman Ergin'in kitabında muhtemelen ‘Fevzi Paşa’ yerine yanlışlıkla ‘Fazlı Paşa’ yazılmıştır.

¹³ Ergin, Osman; *Türk Maarif Tarihi*, C. V. sh. 2124.

رہنومہ المادہ المیراد ارتقا سہیتہ قفانہ نیاس اقدہ نایسہ وک د ایترعی مرتبہ الحیات
سہیتہ انتظامیہ حد اوقد سہیتہ المکتفہ (سہیتہ المکتفہ) سہیتہ المکتفہ سہیتہ المکتفہ
مرکزی اتناریلک اوزرہ / سہیتہ المکتفہ سہیتہ المکتفہ سہیتہ المکتفہ سہیتہ المکتفہ
سہیتہ المکتفہ ۵۱۹۲ تورک سہیتہ المکتفہ سہیتہ المکتفہ سہیتہ المکتفہ سہیتہ المکتفہ
قیلہ ایسہر - ۹۹۰/۶۱۰۰

تورکیہ جمہوریہ
قاریہ

سہیتہ المکتفہ سہیتہ المکتفہ سہیتہ المکتفہ سہیتہ المکتفہ سہیتہ المکتفہ
سہیتہ المکتفہ سہیتہ المکتفہ سہیتہ المکتفہ سہیتہ المکتفہ سہیتہ المکتفہ
سہیتہ المکتفہ سہیتہ المکتفہ سہیتہ المکتفہ سہیتہ المکتفہ سہیتہ المکتفہ

جواباً بلدیہ اودا ۱ جواب اولدی عرداک تاریخ وتوسوسک دوی ربا اولوز .

030 18 01 01 010 31 10

Belge 3. Medresetü'l-Mütehasısın binasının takdir edilen bir bedel karşılığı Halk Fırkasına (CHP'ye) verildiğine dair İcra Vekilleri Heyeti (Bakanlar Kurulu) kararı. (Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, No: 030.18.01/010.31.10.)

TÜRKİYE CUMHURİYETİ

Başvekâlet

Kalem-i Mahsus Müdiriyeti

Aded: 633

Ankara

.....

KARARNAME

“Dâru’l-Fünûn’a ilhak edilmiş olan İlâhiyat şubesi, Mekteb-i Kuzât binası dâhilinde tesis ve kûşad edileceği cihetle İlâhiyat Şubesine inkılâb edecek olan Medresetü’l-Mütehassısîn’in Sultan Selim Camii dâhilindeki binasının Fatih Kazası merkezi ittihaz edilmek (merkez kabul edilmek) üzere takdir olunacak bir bedel mukabilinde Halk Fırkasına i’tası (verilmesi) Maliye Vekâleti Celilesininin 28 Mayıs (1)340 tarih ve Emlâk-ı Milliye Müdiriyeti 5193 numaralı tezkiresiyle vaki teklifi üzerine İcra Vekilleri Hey’etininin 25.6.(1)340 tarihli içtimâında kabul edilmiştir.”

25.6.(1)340

**Türkiye Reis-i Cumhuri
Gâzi (Mustafa Kemal)
(İmza)**

*Başvekil ve Hariciye Vekili
(İmza)*

*Müdafaai Milliye Vekili
(İmza)*

*Adliye Vekâleti Vekili
(İmza)*

*Dâhiliye Vekili
(imza)*

*Maliye Vekili
(İmza)*

*Maarif Vekili
(İmza)*

*Nafia Vekili
(İmza)*

*Ziraat Vekili
(İmza)*

*Ticaret Vekili
(İmza)*

*Sihhiye ve Muavenet-i İctimaiyye Vekili
(İmza)*

*Mübadele, İmar ve İskân Vekili
(İmza)*

İcra Vekilleri Heyetinin (Bakanlar Kurulunun) bu kararı gereği söz konusu bina Halk Fırkasına (CHP) verildiğine göre* İmam ve Hatip Mektebi ne olmuştur? Muhtemelen Osman Ergin'in dediği olmuş yani Fevzi Paşa bölgesinde bir bina kiralanarak oraya taşınmıştır. Peki o bina hangisidir, halen mevcut mudur, yıkılmış mıdır? Maalesef bu konuda bir tespit yapamadık, onun için bir şey söylememiz mümkün olamamıştır.

1915'te Medresetü'l-Mütehassısın olarak kullanılan, 1924'te İstanbul İmam ve Hatip Mektebinin açılışının gerçekleştiği, 1924'te Halk Fırkasına (CHP'ye) tahsis edilen ve halen Sultan Selim Kız Meslek Lisesi ve Pratik Kız Sanat Okulu olarak hizmet veren binanın görünümü.

---

* CHP'ye verilen Medresetü'l-Mütehassısın binası, bir süre sonra 'Cumhuriyet Kız Lisesi' adıyla yeniden eğitim ve öğretim amaçlı olarak kullanılmaya başlanmış, 1949-1974 arasında 'Sultan Selim Kız Enstitüsü ve Akşam Kız Sanat Okulu' olmuştur. 1974'ten itibaren ise; 'Sultan Selim Kız Meslek Lisesi ve Pratik Kız Sanat Okulu' olarak isim değişikliği yapılmış, o yıldan beri bu isim altında eğitim ve öğretim hizmeti vermektedir. Bize bu konuda bilgi ve binanın mevcut halinin fotoğraflarını veren Sultan Selim Kız Meslek Lisesi ve Pratik Kız Sanat Okulu Müdire Vekili Nilgün Berber Hanımefendiye teşekkürü borç biliyorum.

4. Müdürleri ve Personeli

Tahirü'l-Mevlevî, İmam ve Hatip Mektebinin ilk açılışında müdür olarak Basra sabık mebusu (Basra eski Milletvekili) Muhammed Hilmi Efendinin görevlendirildiğini belirtmektedir.¹⁴ Mektep kapatılıncaya kadar kaç müdürün görev yaptığını bilemiyoruz ama Mahir İz'in verdiği bilgiye göre sonradan müdürlük yapanlardan biri de Niyazi Tevfik Beydir.¹⁵

Tahirü'l-Mevlevî mektebin kuruluş dönemindeki idare heyeti ve görevleri hakkında ise şu açıklamayı yapmaktadır: "İdare heyeti olarak bir müdür, bir kâtip, iki-üç de hademe bulunuyordu. İdarenin işi ise gayet çok ve üzücü bir meşgale idi. Çünkü Medresetü'l-Kuzat talebesi Hukuk Mektebine, Medresetü'l-İrşad'ınkiler ile Dâru'l-Hilâfe'nin Sahn talebesi Dâru'l-Fünûn'a alınacak, İbtidâ-i Dâhil'dekiler İmam ve Hatip Mektebi mezunu sayılıp ellerine vesika verilecek, İbtidâ-i Hariç talebesi imtihansız, İhzarî müdavimleri de imtihanla İmam ve Hatip Mektebine alınacaktı. Fazla olarak mevcut talebenin geçici olarak iaşesine nezaret etmek ve medresedeki eşyayı tesellüm etmek de İmam ve Hatip Mektebine aitti."¹⁶ Açıklamalarının bir yerinde Tahirü'l-Mevlevî kendisinin zaman zaman Müdüre ve hatta Kâtip Aziz Mahmut Efendi'nin izne ayrılmaları zamanında ona vekâlet ettiğinden de bahsetmektedir.¹⁷

5. Hocalarından Bazıları

İstanbul İmam ve Hatip Mektebinin hocaları, okuttukları dersler ve ders kitapları ile ilgili -bu makale çerçevesinde- bilgi edinebildiğimiz yegâne kaynak Mektebin hocalarından olan Tahirü'l-Mevlevî'dir. Onun verdiği bilgiye göre, -yukarıda nakledilen kapatma kararının 3. maddesinde de belirtildiği gibi- kapatılan medrese müderrislerinden bazılarında Din Bilgisi öğretmenliği görevi verilmiştir. Bazıları da, yeni açılan İmam ve Hatip Mekteplerinde hocalık yapmışlardır ki bunlardan birisi de kendisidir. Tahirü'l-Mevlevî, medreseler kapatılmadan önce; toplam 2500 kuruşun üzerinde aylık olarak Medresetü'l-Kuzat, Medresetü'l-İrşad ile Dâru'l-Hilâfeti'l-'Aliye'nin İbtidâ-i Dâhil müderrisliği görevlerini yürütmüştür. Merdeselerin kapatılmasından sonra ise; İstanbul İmam ve Hatip Mektebinde Edebiyat, Hitabet ve İnşâd* hocalığı yapmıştır. Mevlevî'nin

¹⁴ Tahirü'l-Mevlevî; *Matbuat Âlemindeki Hayatım ve İstiklâl Mahkemeleri*, Nehir Yay. İstanbul 1991, sh. 173.

¹⁵ İz, Mahir; *Yılların İzi*, İrfan Yay. İstanbul 1975, sh.185.

¹⁶ Tahirü'l-Mevlevî; *a.g.e.* sh. 173-174.

¹⁷ Tahirü'l-Mevlevî; *a.g.e.* sh. 174.

* İnşâd (İnşat); manzum bir sözü yüksek sesle okumak yerinde kullanılır bir tabirdir. 'Manzum yazmak' manasına da kullanılır. Bk. M. Zeki Pakalın; *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, MEB. İstanbul 1971, c. 2.

İmam ve Hatip Mektebi hocalığı dönemindeki maaşı ise 1500 kuruşa düşürülmüştür.¹⁸

Tahirü'l-Mevlevî okuttuğu derslerle ilgili şu bilgileri vermektedir: “2. 3. ve 4. sınıflarda dersim vardı. Edebiyat için Güzel Yazılar ismindeki kitabı -program gereğince- izah ederek okutuyordum. Hitabet için de Mısır'da Camiu'l-Ezher'de okunan *Sebîlu'l-Hikmet* adındaki eseri getirtmiş, Mithat Cemal Beyin *Hitabet Dersleri* adlı eserinden de iktibas ederek tertip eylediğim bir risaleyi yazdırmaya başlamıştım. Bu risale, Hitabet-i Diniye ve Hitabet-i Umumiye diye iki kısımdı. Dördüncü sınıftaki talebe bir sene sonra diploma alıp çıkacağı için dinî hutbelerin nasıl olacağını öncelikle tarif ediyordum. Ara-sıra birer mevzu verip talebeyi dershanede muallim kürsüsüne çıkarıyor, böylece konuşmaya alıştıırıyordum. Benim bu çalışmama karşılık Vilayet İmam ve Hatip Mekteplerindeki Hitabet muallimlerinin ise talebeye manzume ezberletip¹⁹ okutmakla yetindiklerini işitiyordum.”²⁰

Tahirü'l-Mevlevî, İstanbul İmam ve Hatip Mektebinde hocalık yapanlardan olarak, Bursalı Salih Efendi ile -hakkında pek olumlu kanaat ortaya koymadığı- Lâz Haydar Efendi'den de bahsetmektedir.²¹

Tahirü'l-Mevlevî, İmam ve Hatip Mektebinde okuttuğu Edebiyat, Hitabet ve İnşâd derslerinin haftada toplam 11 saat oluşunu ifade ederek sözlerine şöyle devam etmektedir: “Bu müddet zarfında ‘şube muallimi’ adı ile bazı hocalar gelmeye başladı. Birinciden başka şubesi olan sınıf bulunmadığı halde birkaç tane şube muallimi toplanmış, binaenaleyh hangi derse tayin edilmişse onun eski muallimi ile ders saatlerini paylaşmıştı. Derken bizim derslerin şube muallimi olmak üzere de şair Faruk Nafiz Bey (Çamlıbel) geldi. Tabii biz de dersleri taksim edecektik. Kendisine; ‘sınıfları mı, yoksa dersleri mi paylaşalım?’ diye sordum. Edebiyat ile İnşâd’ı seçti. ‘Peki’ dedim. Öylece tedrise başladık. Benim evvelce on bir saatlik meşguliyetim altı’ya indi. Ona mukabil o derslerin iki muallim maaşı aslısı de üçbin kuruşa çıktı.”

Şemseddin Sami'nin ‘*Temel Türkçe Sözlük*’ adıyla sadeleştirilen *Kamus-ı Türkî*'sinde ise inşâd; birinin yanında veya topluluk önünde kendinin veya başkasının bir şiirini okuma’ olarak ifade edilmektedir.

¹⁸ Tahirü'l-Mevlevî; *a. g. e.* sh. 173.

¹⁹ Tahirü'l-Mevlevî'nin bu açıklamasını doğrulayan tespitler de yapılmıştır. Bk. Öcal, Mustafa; *İmam ve Hatip Mektepleri, Mezunlarından Bazıları İle Yapılan Mülâkâtlar ve Şehâdetname Örnekleri*, Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, C. 12, sayı 2, Yıl 2003, sh.51-101

²⁰ Tahirü'l-Mevlevî; *a. g. e.* sh. 174.

²¹ Tahirü'l-Mevlevî; *a. g. e.* sh. 175.

“Faruk Nafiz Bey, hem değerli, hem gayet terbiyeli bir gençti. Beraber çalıştığımız birkaç ay zarfında kendisinden hürmet gördüm. Fakat tedrisi çok zaman sevmedi. İmtihana yakın Ankara Lisesi Edebiyat Muallimliğine terfi edildi. Esasen Edebiyat muallimi ben olduğum için asaleten yahut bir diğerinin gelişine kadar vekâleten yine Edebiyat dersi vermeye başladım. Biraz sonra da Dâru’l-Fünûn Edebiyat Şubesi mezunlarından mülgâ Beşikçizade Tekkesi Şeyhi Enver Bey Edebiyat Muallimi olarak geldi. Dersi yine ona devrettim. Yedi-sekiz ay içinde üç muallim değişmesi, tedris tarzının da pek tabii olarak değişmesi neticesinde talebenin bir şey öğrenip öğrenemediğini bilemem.”²²

İstanbul İmam ve Hatip Mektebinin muallimleri ve okuttukları kitaplar hakkında Tahirü’l-Mevlevî’nin verdiği bilgiler bunlardır. Ancak, bu Mektepte hocalık yapanlar elbette ki Tahirü’l-Mevlevî’nin verdiği isimlerle sınırlı değildir. Çünkü 1951’de yeniden açılan İstanbul İmam-Hatip Okulunun kurucu müdürü olacak olan ve kısaca Celâl Hoca olarak tanınan Celalettin Ökten de burada Arapça hocalığı yapanlardandır.²³ Kezâ; Mahir (İz) Bey Tarih, Zekeriya Bey Felsefe ve Şükrü Halil Bey ise Coğrafya muallimi olarak görev yapmışlardır.²⁴

6. İlk Öğrencileri

Yukarıda nakledilen ve medreselerin kapatılmasına ilişkin tamimin 5. maddesinde özetle; eski Dâru’l-Hilâfe Medreselerinin İbtidâ-i Hariç ve Dâhil kısımları son kanunun 4. maddesine tevfikan imam ve hatip yetiştirilmek üzere Vekâlet’in (Bakanlığın) idaresi altında ibka edilmişlerdir, deniliyordu. Ayrıca, kapatılan Medâris-i İlmiyenin İbtidâ-i Hariç ve Dâhil kısımları mevcut ise ve arzu ederse bunların talebesinin de İmam ve Hatip Mektebine nakledilecekleri ifade ediliyordu.

İşte bu maddenin gereği olarak Mart 1924’te çoğunluğu Dâru’l-Hilâfe Medresesinden olmak üzere yatay geçişle gelen öğrenciler İstanbul İmam ve Hatip mektebine kayıt yaptırarak dört sınıf birden oluşturulmuştur. (Bk. Tablo 2.) Bulduğumuz bir belgeye göre, medreseden İmam ve Hatip Mektebine gelen öğrencilerin kaydedildikleri sınıflar şöyledir:²⁵ **(Bk. Belge 4).**

²² Tahirü’l-Mevlevî; *a. g. e.* sh. 176-177.)

²³ Özdamar, Mustafa; *Celâl Hoca Kuşağı*, Marifet Yay. İstanbul 1993, sh.45.

²⁴ Bk. İz, Mahir; *Yılların İzi*, İrfan Yay. İstanbul 1975, sh. 184; (Komisyon); *Celâl Hoca Hayatı ve Şahsiyeti*, Yağmur Yay. İstanbul 1962, sh.19.

²⁵ *Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Cumhuriyet Arşivi* No: 051 - V 35 - 5 - 43 - 11, 18 Teşrin-i evvel 1340/18 Ekim 1924 tarihli belge; ayrıca bk. Tahirü’l-Mevlevî; *a.g.e.* sh. 174.

Mülgâ Dâru'l-Hilâfe'nin birinci sınıfından terfi edenler: İmam ve Hatip Mektebinin ikinci sınıfına,

Mülgâ Dâru'l-Hilâfe'nin ikinci sınıfından terfi edenler: İmam ve Hatip Mektebinin üçüncü sınıfına,

Mülgâ Dâru'l-Hilâfe'nin üçüncü sınıfından terfi edenler: İmam ve Hatip Mektebinin dördüncü sınıfına.

Mülgâ Dâru'l-Hilâfe'nin dördüncü sınıfını ikmal edenlerle beşinci ve altıncı sınıf talebesi İmam ve Hatip Mektebinden mezun addedilir. Bu efendilere bilâhare şehadetname ile tebdil olunmak üzere Maarif Müdiriyeti tarafından musaddak (tasdik edilmiş) birer vesika verilecek ancak(!) imam ve hatipliklere tayin edilmeleri için isimleri Diyanet İşleri Riyasetine bildirilecektir. Ahkâmı dairesinde muamele ifa olunması(!) tebliğ olunur efendim.

356

Müfti Efendiye

Maarif Müdiriyetinden mevrud (gelen) Maarif Vekâlet-i Celîlesinden vârid olan tahrirat sureti (yazı sureti) bâlâyâ çıkarılmıştır(?). Kazada mevcut mülgâ Darul-Hilâfe talebesine keyfiyetin tebliği beyan olunur efendim.

18 Teşrin-i Evvel (Ekim) sene (1)340.

Ödemiş Kaim-i makamı ve Maarif Müdürü(?)

Encümen Reisi Vekili

Bu tespitte her ne kadar; 'hazırlık/ihzarî 2. senesinde öğrenim görenlerin 1. sınıfa alınacakları' belirtilmiş olsa da, Tahirü'l-Mevlevî'nin verdiği bilgiye göre uygulamada hazırlık sınıfı öğrencileri doğrudan değil sınavla alınmışlardır. İbtidâ-i Hariç talebesi ise sınavsız olarak İmam ve Hatip Mektebine kaydedilmişlerdir.²⁶

²⁶ Daha önce yapılan bir araştırmada ise şöyle bir açıklama yapılmıştı: Tahirü'l-Mevlevî, Dâru'l-Hilâfeti'l-'Aliye medresesinin İbtidâ-i Hariç kısmı talebelerinin sınavsız olarak İmam ve Hatip Mektebine kaydedilmiş olduklarından bahsetmiş olmakla birlikte, bu öğrencilerin 4 yıllık İmam ve Hatip Mektebinin hangi sınıflarına nasıl kaydedildiklerine dair bir açıklama yapmamıştır. Peki bunu nasıl izah etmemiz gerekir? Şimdiye kadar yaptığımız araştırmalardan edindiğimiz kanaate göre; İbtidâ-i Hariç talebeleri hiç sınava tabi tutulmamış anlamına gelmemektedir. Onlar da bir sınava tabi tutulmuşlardır. Ancak, bu sınav sonuçlarına göre, başarılı olanların kayıtları yapılmış, başarısızları ise, dışarıda bırakılmış değildir. Bu bir seviye tespit ve sınıf belirleme sınavı şeklinde gerçekleşmiştir. "Hazırlık sınıfı" öğrencileri için yapılan sınav sonuçlarına göre ise; "başarılı" olanların kayıtlarının yapılmış, çok zayıf ve başarısız olanların ise dışarıda bırakılmış olmaları muhtemeldir. İşte bu şekilde yapılan

Baştan beri yapılan bütün bu tespit ve açıklamalardan sonra özetle şunu söylemek istiyoruz: Diğer merkezlerdekilerle birlikte İstanbul İmam ve Hatip Mektebi de Mart 1924'te öğretime başlamıştır. Ancak buna rağmen mektep, 1923-1924 öğretim yılı itibarıyla açılmış gibi kabul edilip, 4. (son) sınıfa kayıt yaptıranlar 2-3 ay sonra (Mayıs ayı sonunda veya Haziran ayında) mezun olup şehadetnamelerini / diplomalarını almışlar. Nitekim Tahirü'l-Mevlevî'nin: "Umumi imtihan yapıldı. Son sınıf talebesi şehadetname aldı. Üçüncü sınıftakiler son sınıfa yükseldiler. Tatil zamanı geçti. 1341 (1925) tedris yılı başladı"²⁷ şeklindeki ifadeleri de bunu doğrulamaktadır."

Sonraki yıllarda ise, İmam ve Hatip Mektepleri için hazırlanan ve aşağıda bazı maddeleri nakledilen "Talimatname" ile belirlenen amaç ve esaslar dâhilinde öğrenci kaydı yapılmış ve öğrenim devam ettirilmiştir.

Belge 4.'teki ifadelerle göre ise; Maarif Vekâleti 18.10.1924 tarihli yazısıyla kapatılan Dâru'l-Hilâfe Medresesinin 4. sınıfını bitirenlerle 5. ve 6. sınıf öğrencilerini -İbtida-i Dâhil kısmı öğrencileri olması lazım- İmam ve Hatip Mektebi mezunu kabul etmiştir. Bunlardan İmam-Hatip olarak görev almak isteyenlerin Diyanete başvurusu gerektiği belirtilmiştir. Nitekim Tahirü'l-Mevlevî de yukarıda naklettiğimiz ifadeleriyle bunu teyid etmişti.

Kezâ; "4 Eylül 1926'da dönemin Maarif Vekili Mustafa Necati'nin* imzasını taşıyan bir tamim/genelge gereği; mülgâ (ilga edilmiş/kapatılmış) Dâru'l-Hilâfeti'l-'Aliye medresesinin 4. sınıflarını

---

sınav sonuçlarına göre; İbtidâ-i Hariç ve Hazırlık sınıfı talebeleri başarı durumlarına göre dört gruba ayrılmıştır. En başarılıları 4. sınıfa, ondan sonrakileri ise, 3. 2. ve 1. sınıfa kaydedilmişlerdir. Böylelikle, muhtemelen Mart 1924'te gerçekleştirilen bu uygulama, 1923-1924 öğretim yılı başında yapılmış addedilerek -Osmanlı devleti döneminde 6 yıllık iken Cumhuriyetin ilânından sonra 5 yıla indirilmiş olan- ilkokula dayalı ve öğretim süresi 4 yıl olan İmam ve Hatip Mekteplerinin bütün sınıfları aynı anda oluşturulmuştur. Bu uygulamanın neticesinde mektepler, daha kuruluşlarının üzerinden 2-3 ay gibi kısa bir süre geçtikten sonra mezun vermişlerdir. (Öcal, Mustafa; *İmam ve Hatip Mektepleri, Mezunlarından Bazıları İle Yapılan Mülâkâtlar ve Şehadetname Örnekleri*, Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, C. 12, sayı 2, Yıl 2003, sh.51-101.) Ancak bu son tespite göre; Dâru'l-Hilâfe Medresesinin Hazırlık sınıfı öğrencilerinden isteyenler sınava tabi tutulmuş, başarılı bulunanları İmam ve Hatip Mektebinin 1. sınıfına alınmış, İbtidâ-i Hariç'in 1. sınıfını bitirenler 2. sınıfa, 2. sınıfını bitirenler 3. sınıfa, 3. sınıfı tamamlayanlar ise 4. sınıfa kaydedilmişlerdir.

²⁷ Tahirü'l-Mevlevî; *a.g.e.* sh. 177.

* Mustafa Necati'nin görev süresi: 20.12.1925 – 1.1.1929.

tamamlayanlarla 5. ve 6. sınıf talebeleri İmam ve Hatip Mektebi mezunu sayılarak kendilerine belge verilmiştir.²⁸

7. İmam ve Hatip Mektepleri Talimatnamesi ve Sonraki Yılların Öğrenci Kaynakları

İmam ve Hatip Mektepleri bahsedilen şekilde Mart 1924'te öğretime açıldıktan birkaç ay sonra "İmam ve Hatip Mektepleri Talimatnamesi" hazırlanmış ve 29 Temmuz 1340/1924'te 12 sayfa halinde yayınlanarak yürürlüğe konulmuştur.²⁹ Talimatnamede bu mektepler şu şekilde tanımlanmıştır:

Madde 1: İmam ve Hatip Mektepleri müdavimlerini (devam eden öğrencilerini) bu vazifelerini bihakkın (hakkıyla) ifaya kâfi derecede malûmat ile mücehhez kılacak tedrisatı gösterir müesseselerdir.

Madde 2: Bu mekteplerde tahsil müddeti dört seneden ibarettir ve bervech-i âti (aşağıdaki) dersler okunur,

Madde 3: Bu mekteplere Mekâtib-i İbtidâiye-i umumiye (genel ilkokul) mezunlarından asgari 12, azami 15 yaşında bulunan efendiler bilâ imtihan (imtihansız) kabul olunur.

Madde 4: Mekatib-i Hususiye (özel okul) mezunlarından talip olanların mekâtib-i ibtidâiye-i umumiye son sınıf derslerinden imtihanları icra olunur.

Madde 5: Tali (orta) dereceli mektepler müdavimlerinden talip olanlar birinci sınıftan itibaren müfredat programlarına tevfikân imtihanları bil-icra (imtihana tabi tutulduktan sonra başarı durumlarına göre) layık oldukları sınıflara kabul olunur.

Madde 6: İmam ve Hatip Mektepleri talebesinden ücret-i tedrisiye parası alınmaz.

Talimatnamedeki bu maddelere göre; 1924-1925 öğretim yılından itibaren 4 yıllık İmam ve Hatip Mekteplerine 5 yıllık ilkokul mezunu olup 12 ile 15 yaş arasındaki yalnızca erkek öğrenciler imtihansız, özel ilkokul mezunları ise genel (devlet) ilkokulların son sınıf derslerinden yapılacak imtihanda başarılı oldukları takdirde kayıt yaptırabilecekler. Orta dereceli okullarda öğrenci olanlardan İmam ve Hatip Mektebine geçmek isteyenler ise, birinci sınıftan itibaren okutulan derslerden imtihana tabi tutulacaklar, başarı durumlarına göre uygun olan sınıfa geçiş yapıp tahsillerine burada

²⁸ Bk. *Maarif Vekâleti Tebliğler Mecmuası*; sayı 9, 15 Teşrin-i Evvel 1926, Milli Matbaa, İstanbul 1927, sh. 27.

²⁹ *İmam ve Hatip Mektepleri Talimatnamesi*; Yenigün Matbaası, Ankara 1340, sh.3-4.

devam edebileceklerdir. İmam ve Hatip Mektebinde öğretim ücretsizdir.

8. Ders Programları

İmam ve Hatip Mektepleri Mart 1924'te resmen ve fiilen öğretime açıldıktan 2-3 ay sonra 4. sınıfa kayıt yaptıranlara mezuniyet belgesinin verildiğinden bahsettik. Ancak bu kısa süre zarfında hangi derslerin okutulduğuna dair maalesef elimizde bir veri yok. Medreselerin kapatılmasıyla yarıda kalan dersler mi okutulmaya devam edildi, geçici bir taslak programa göre mi ders verildi. Yahut da mekteplerin yeni oluşum döneminde hiç ders yapılmadan mı mezuniyet belgeleri hazırlanarak verildi, bütün bunlar meçhulümüz. 1924-1925 öğretim yılından itibaren ise, mekteplerin açılmasından sonraki aylarda hazırlanan yeni bir program dahilinde İstanbul'daki dâhil bütün İmam ve Hatip Mekteplerinde sistemli bir şekilde öğretime başlanmıştır. Şöyle ki:

Maarif Vekâletince “İmam ve Hatip Mektepleri Talimatnamesi”nden ayrı “*İmam ve Hatip Mektepleri Müfredat Programı*” adıyla 4 yıllık bu mekteplerde okutulacak dersler, derslerin her birinin hangi sınıfta kaç saat olarak okutulacakları ve derslerin ayrı ayrı programlarının yer aldığı 80 sayfalık bir kitapçık yayınlanmıştır.³⁰

Yapılan bir tespite göre, bu mekteplerin ders programını; medreseler kapatılmadan Fıkıh Tarihi Müderrisi olarak medresede görev ifa eden Bayezid Camii Şerifi Dersiâmlığında bulunan ve ayrıca 1912'de açılan Medresetü'l-Vaizîn'in ile 1913'te açılan Medresetü'l-Eimme ve'l-Huteba'nın birleştirilmesinden oluşturulan Medresetü'l-İrşad'da hocalık yapan Kamil Miras hazırlamıştır.³¹ Her ne kadar 1910'de yayınlanan Medâris-i İlmiye Nizamnamesi,³² 1914'te yürürlüğe konulan İslah-ı Medâris Nizamnamesi³³ ve 1917'de yayınlanan

³⁰ T.C. Maarif Vekâleti *İmam ve Hatip Mektepleri Müfredat Programı*; Matbaa-i Amire, İstanbul, 1340.

³¹ *Hakimiyet-i Milliye*; Nr. 1797, 10 Temmuz 1926, *Vakit*, Nr. 3059, 9 Temmuz 1926, *Cumhuriyet*; Nr. 777, 9 Temmuz 1926'dan nakleden Yazıcı, Nesimi; *Kamil Miras Hayatı ve Eserleri*, DİB Yay. Ankara, 2002, sh. 14-5 ve 24.

³² Bk. *Düstur*, Tertib-i Sâni, c.2. sh. 127-138; *Beyânü'l-Hak*, sayı 64, sh. 1285-1288; sayı 65, sh. 1300-1304.

³³ Bu Nizamnâme; “*Dâru'l-Hilâfeti'l-Âliye Medresesi (Nizamnâme-Ders Cetveli-Suret-i Tedris ve Kitaplar-Talimatnâme)*, İstanbul, 1330/1333) adıyla kitap halinde basılmıştır. İslâh-ı Medâris Nizamnâmesi için bk. *Düstur*, Tertib-i Sani, C.6 sh. 1325-1330; *Ceride-i İlmiye*, İslah-ı Medarise Dair, Nüsha-i Fevkalade (20 Z.Kade, 1332/27 Eylül 1330), sh. 243-383; *İlmiye Salnamesi*, Birinci Defa, Matbaa-i Âmire İstanbul 1334, sh.173-189, 642-688; İslah-ı Medaris Nizamnamesi ile ilgili bilgi için ayrıca bk. Unat, Faik Reşit, *Türkiye Eğitim Sisteminin Gelişmesine Tarihi bir Bakış*, Ankara, 1964, sh. 80; Ergin, Osman, *Türk Maarif Tarihi C.1-2*, sh. 127; Yazıcı, Nesimi, *Osmanlıların Son*

Medâris-i İlmiye Hakkında Kanuna³⁴ göre hazırlanan medrese programları ile benzerlik arz etse de,³⁵ daha çok 4 yıllık Medresetü'l-Vâizin'in ders programının geliştirilmiş haline benzeyen³⁶ İmam ve Hatip Mekteplerinin haftalık ders programı ve sınıflara göre dağılımı ise şu şekilde yapılmıştır:³⁷ (Bk. Tablo 1)

Dönemlerinde Din Görevlisi Yetiştirme Çabaları Üzerine Bazı Gözlemler, Diyanet Dergisi, Ekim-Kasım-Aralık 1991, C.27 sayı 4, sh.74; Atay, Hüseyin, *Osmanlılarda Yüksek Din Eğitimi*, sh. 260 vd.; Tekeli, İlhan- İlkin, Selim, *Osmanlı İmparatorluğunda Eğitim ve Bilgi Üretim Sisteminin Oluşumu ve Dönüşümü*, Ankara 1993, sh.94-95.

³⁴ Kanununun tam metni için bk. *Düstur*, Tertib-i Sâni, C.9, 2 Nisan 1333 (1917) 10 Cemaziyelâhir 1335, sh. 598-600; ayrıca bk. *Ceride-i İlmiye* C.3. Cemaziyelûla, 1335, sayı 31, sh. 877-880.

³⁵ II. Meşrutiyet dönemine rastlayan Medrese Islah Nizamnameleri ile yürürlüğe konulan ders programları konusunda bir de tez çalışması yapılmış ve kitap halinde yayınlanmıştır. Zengin, Zeki Salih, *II. Meşrutiyette Medreseler ve Din Eğitimi*, Akçağ Yay. Ankara 2002.

³⁶ Bk. *Ceride-i İlmiye*; C. I. (Evail-i Rebiülevvel 1333) aded 9. sh. 573-576'daki; "Medresetü'l-Vâizin'in dürüs ve mualliminini gösteren cetvel"; ayrıca bk. *Düstur*; Tertib-i sani, 6/212-215, *Medresetü'l-Vâizin Nizamname ve Talimatnamesi*; sayı 3-6, Evkaf Nezareti, İstanbul 1332/1329; Öcal, Mustafa; *20. Yüzyılda Türkiye'de Din Eğitimi*, U. Ü. İlahiyat Fakültesi Din Eğitimi Ders Notları, Bursa 2001, sh.55, Ders Dağıtım Çizelgesi: 5.

³⁷ Bk. Öcal, Mustafa, "İmam ve Hatip Mektepleri, Mezunlarından Bazıları İle Yapılan Mülâkâtlar ve Şehâdetname Örnekleri" Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, C. 12, sayı 2, Yıl 2003, sh.51-101.

Tablo 1. İmam ve Hatip Mektepleri Ders Dağıtım Çizelgesi

Derslerin Adları	1. Sınıf	2. Sınıf	3. Sınıf	4. Sınıf
Türkçe	5	4	2	1
Yazı -Hüsn-i Hatt-	2	2	-	-
Arabî (Arapça)	3	3	3	4
Fransızca	+	+	+	+
Tarih	2	2	2	2
Coğrafya (Tabî ve Beşeri Coğrafya)	2	1	1	1
Hesap, Cebir	2	2	1	-
Hayvanât ve Fizyoloji	1	2	-	-
Nebâtât	2	-	-	-
Kur'an-ı Kerîm Ma'a Tecvîd	3	3	2	1
Din Dersleri	2	2	3	2
Terbiye-i Bedeniye(Beden Eğitimi)	2	2	1	1
Mûsikî (Ginâ)	2	1	1	1
Hitâbet ve İnşâd	-	2	3	2
Ahlâk ve Malûmât-ı Vataniye	-	2	2	2
Hendese, Resm-i Hattî	-	1	1	2
Hadîs-i Şerif	-	1	1	1
Edebiyat (Türk Edebiyatı)	-	-	2	2
Rûhiyât (Psikoloji)	-	-	1	1
Arziyât (İlm-i Arz)	-	-	1	-
Fizik	-	-	1	1
Kimya	-	-	1	1
Fıkıh	-	-	2	-
İlm-i Tevhîd	-	-	1	1
Tabakât	-	-	1	-
Malûmât-ı Kanuniye	-	-	+	+
Hıfzı's-Sihha	-	-	-	2
Tefsîr	-	-	-	2
İctimâiyât (Sosyoloji)	-	-	-	+
Usûl-i Tedris	?	?	?	?
TOPLAM	28	30	33	30

C. İSTANBUL İMAM VE HATİP MEKTEBİ KÜNYE DEFTERLERİ ÜZERİNDE YAPILAN TESPİTLER

'Giriş' kısmında, İstanbul Fatih İmam-Hatip Lisesinde, üç tane "İmam ve Hatip Mektebi Künye Defteri"nin mevcudiyetinden ve onlar üzerine inceleme çalışmaları yaptığımızdan bahsetmiştik. Çalışmamızın bundan sonraki kısmında söz konusu defterlerden yapabildiğimiz tespitleri vereceğiz:

1. Birinci Defter (Arap Harfli)

İstanbul İmam ve Hatip Mektebi Künye Defterlerinden ilki Arap Harflidir. Bu defter üzerinde yaptığımız incelemeler sonucunda elde ettiğimiz bulgular şöyledir:

a) Kayıt yaptıran öğrenci sayısı ile yıllara ve sınıflara göre dağılımı

- Kayıt yaptıran öğrenci sayısı

Defterin ilk sütunundaki kayıtlara göre baştan "mekteplere numaralı 169" olarak belirlenmiş olan öğrenciye kadar (169 numaralı öğrenci dâhil) sayfalar tek tek sayılmak suretiyle İstanbul İmam ve Hatip Mektebine ilk yıl (1340/1924 Mart ayında), kapatılan medreselerin İbtidâ-i Hariç kısımları ile diğer bazı medrese veya mekteplerden gelen 171 öğrencinin kayıt yaptırdığı tespit edilmiştir.³⁸ Birinci sınıfa ait 17 kişi ile ikinci sınıfa ait 20 kişilik gruplar ise (toplam 37 kişi) aynı yıl yani 1340/1924'te kayıt yaptıran fakat ikinci sütunda yer alanlardır. Bu defterdeki bilgilere göre, İstanbul İmam ve Hatip Mektebinin ilk açıldığı yıl, -birinci sınıftan dördüncü sınıfa kadar- kayıt yaptıranların toplamı (171 + 37 =) 208 kişidir. (Bk. Tablo 2.)

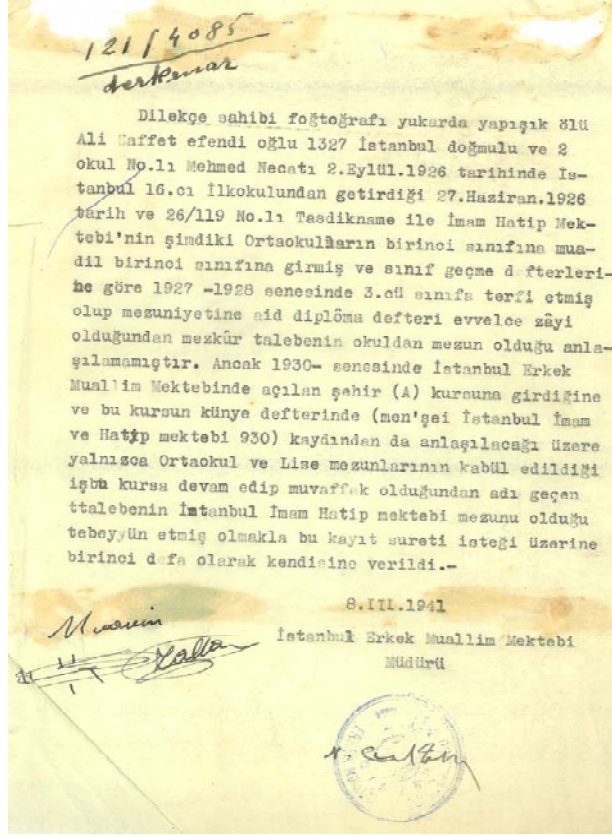
³⁸ Bazı sayfalarda mektep numarası iki defa verildiği için 169. sayfaya gelindiğinde 171 kişinin kayıt yaptırdığı anlaşılmıştır.

Tablo 2. Birinci defterde kayıtlı öğrencilerin dağılımı

KAYIT YAPTIRDIĞI YIL	İMAM VE HATİP MEKTEBİNE KAYDOLDUĞU SINIF				TOPLAM	
	1. Sınıf	2. Sınıf	3. Sınıf	4. Sınıf		
1340/1924 (I.sütun)	56	66	24	25	171	208
1340/1924 (II.sütun)	17	20	-	-	37	
1341/1925 (I.sütun)	16	7	2	-	25	46
1341/1925 (II.sütun)	14	5	2	-	21	
1342/1926 (I.sütun)	-	6	1	1	8	113
1342/1926 (II.sütun)	17	12	20	56	105	
1343/1927 (II.sütun)	15	5	5	9	34	34
TOPLAM	135	121	54	91	401	401

Ancak, ilk yıl kayıt yaptıranların yer aldığı ikinci bir defter daha olması lazım geliyor. Çünkü bir tespite göre; bu mektepler ilk açıldıkları yıl İstanbul İmam ve Hatip Mektebine medreselerin yalnızca İbtida-i Hariç kısmından değil, 3 yıllık İbtida-i Dâhil kısmından da öğrenciler gelerek toplam 383 (veya 403) öğrenci kayıt yaptırmıştır.³⁹ Bizim incelediğimiz defterdeki kayıtlara göre ise; medreselerin 'ihzarî' (hazırlık) sınıfı ile İbtida-i Hariç kısmından yahut Medresetü'l-Eimme ve'l-Huteba gibi başka bazı medrese veya mekteplerden gelenlerin isimleri verilmekte, İbtida-i Dâhil kısmından gelerek kayıt yaptıranlar verilmemektedir. (Bk. Tablo 3.) Nitekim incelemesini yaptığımız defterler arasında bulduğumuz bir resmi yazıda; bu mektebe ait "diploma defterinin evvelce zâyi olduğundan" (kaybolduğundan) bahsedilmektedir. (Bk. Belge 5.) Muhtemeldir ki 'zayı olan diploma defteri' gibi başka bazı evrak da kaybolmuştur. Bu durum da düşüncemizi doğrular niteliktedir. Söz konusu belgedeki ifadeler şöyledir:

³⁹ Bk. Parmaksızoğlu, İsmet; *Türkiye'de Din Eğitimi*, MEB. Ankara, 1966, sh. 25'deki bilgiler ve 69. sayfadaki tablo. Parmaksızoğlu'nun bu sayfada verdiği tabloda kullanılan rakamlarda bazı hatalar mevcuttur. Şöyle ki: İstanbul İmam ve Hatip Mektebine medreseden gelerek kayıt yaptıran talebe sayısını, İbtida-i Hariç'ten; birinci sınıfa 127, ikinci sınıfa 75, üçüncü sınıfa 82; İbtida-i Dâhil'den; birinci sınıfa 56, ikinci sınıfa 31, üçüncü sınıfa ise 32 öğrenci olarak vermektedir. Bu rakamların toplamı 383 olarak gösterilmiştir. Oysa verilen rakamlar toplandığında 403 etmektedir. Bu durumda ya sınıflara ait rakamlar verilirken yanlışlık yapılmış yahut toplama hatası yapılmıştır.

Belge 5.

121/4085

Derkenar

Dilekçe sahibi fotoğrafı yukarıda yapışık* ölü Ali Saffet Efendi oğlu 1327 İstanbul doğumlu ve 2 okul No.lu Mehmet Necati 2 Eylül 1926 tarihinde İstanbul 16.cı ilkokulundan getirdiği 27 Haziran 1926 tarih ve 26/119 No.lu tasdikname ile İmam Hatip Mektebi'nin şimdiki ortaokulların birinci sınıfına muadil birinci sınıfına girmiş ve sınıf geçme defterlerine göre 1927-1928 senesinde 3.cü sınıfa terfi etmiş olup mezuniyetine ait diploma defteri evvelce zayı olduğundan mezkûr talebenin okuldan mezun olduğu anlaşılamamıştır. Ancak, 1930 senesinde İstanbul Erkek Muallim Mektebinde açılan şehir (A) kursuna girdiğine ve bu kursun künye defterinde (menşei İstanbul İmam ve

* Her ne kadar metinde "dilekçe sahibi fotoğrafı yukarıda yapışık" ifadesi kullanılıyorsa da elimize geçen ve "Belge 5." olarak da aynen verdiğimiz yazıda fotoğraf yoktu (sökülüp alınmış vaziyette idi).

Hatip Mektebi 930) kaydından da anlaşılacağı üzere yalnızca ortaokul ve lise mezunlarının kabul edildiği işbu kursa devam edip muvaffak olduğundan adı geçen talebenin İstanbul İmam Hatip Mektebi mezunu olduğu tebeyyün etmiş olmakla bu kayıt sureti isteği üzerine birinci defa olarak kendisine verildi.

8.III.1941

İstanbul Erkek Muallî Mektebi

Muavin

(İmza)

Müdürü

(İmza ve mühür)

Öte yandan -yukarıda da belirtildiği gibi- bu mektepte hocalık yapanlardan Tahiru'l-Mevlevî ise; "İbtidâ-i Dâhil'dekilerin İmam ve Hatip Mektebi mezunu sayılıp ellerine vesika verildiğinden" bahsetmektedir.⁴⁰ Çünkü medreselerin İbtidâ-i Hariç kısmı ortaokul ve o zamanki İmam ve Hatip Mektebi, İbtidâ-i Dâhil kısmı lise ve zamanımız İmam-Hatip Lisesi seviyesindedir. Bundan dolayı İbtidâ-i Dâhil kısmına gelmiş talebe medresede iken İmam ve Hatip Mektebi seviyesinde tahsilini tamamlamış olduğundan onlar yeni baştan eğitime tabi tutulmadan şehâdetnameleri verilerek bu mektepten mezun sayılmışlardır.

- Öğrencilerin yıllara ve sınıflara göre genel dağılımı

Birinci defterin birinci sütununda yer alan ama 1341/1925 ve 1342/1926 yılında kayıt yaptıranlarla, ikinci sütununda yer alan ve 1341/1925, 1342/1926 ve 1343/1927 yıllarında kayıt yaptıranların kayıt yaptıkları sınıflara göre dağılımları şöyledir:

Birinci defterde 1340/1924 yılında kayıt yaptırmış toplam 208 öğrenci mevcuttur. 1925'te 46 öğrenci kayıt yaptırmış gözükürken, 1926'da yeni kayıt yaptıran öğrenci sayısı 113 olarak gerçekleşmiştir. 1927'de ise kayıt yaptıran öğrenci sayısı birden 34'e düşmüştür. Yapılan bu tespite göre; birinci defterde 1924 ile 1927 yılı arasında İstanbul İmam ve Hatip Mektebine kayıt yaptıran öğrenci toplamı 401'dir. (Bk. Tablo 2.)

b) 1924 yılında İstanbul İmam ve Hatip Mektebine Kayıt Yaptıran Öğrenciler ve Menşe'leri

Birinci defterin ilk sütununda öğrencilerin kapatılan hangi medresenin hangi sınıfında öğrenci iken veya hangi mektepten naklen İmam ve Hatip Mektebine geldiğini belirlemek amacıyla "*Hangi Mektebin hangi sınıfından geldiği*" başlıklı bir sütun açılmıştır. O sütundaki bilgilerden hareketle 169 numaralı öğrenciye kadar (169 numaralı öğrenci dâhil) yaptığımız tespitlere göre 1340/1924'te

⁴⁰ Tahiru'l-Mevlevî; *a.g.e.* sh.174.

toplam 171 öğrenci gelerek İstanbul İmam ve Hatip Mektebine kayıt yaptırmış olduğunu yukarıda belirlemiştik. 170 numaralı öğrenciden itibaren 1341/1925 ve 1342/1926 tarihli kayıtlara geçilmektedir.

Ayrıca Tablo 2.'de belirtildiği gibi; aynı yıl yani 1340/1924 yılında naklen gelerek kaydolup da isimleri aynı (birinci) defterin ikinci sütununa yazılan toplam 37 öğrenci daha tespit edilmiştir. Bu öğrenciler dâhil toplam 208 öğrencinin naklen geldikleri medrese veya mekteplerle sınıfları şöyledir: (Bk. Tablo 3.)

Tablo 3. 1340/1924 yılında İstanbul İmam ve Hatip Mektebine gelen öğrencilerin menşe'leri (geldikleri medrese ve mektepler)

ÖĞRENCİNİN GELDİĞİ YER (MEDRESE – MEKTEP)	SINIFLAR			TOPLAM
	1. Sınıf	2. Sınıf	3. Sınıf	
Mülgâ Medresenin İbtida-i Hariç Kısmından	34	36	24	94
Mülgâ Medresetü'l-İrşad'ın Eimme ve Hutebâ Şubesinden	18	7	1	26
Mülgâ Medresenin İhzârî sınıflarından	7	29	9	45
Dâru'l-Huffâz'dan	2	-	-	2
Medâris-i İlmiye (4. sınıftan)	-	-	-	1
Nümüne Mektebinden	-	-	-	1
Davut Paşa Lisesi (5. sınıftan)	-	-	-	1
Maarif Müdürünün muhavvel (havale edilmiş) istidası üzerine	-	-	-	1
Mekteb-i İbtida-i (İlk Mektep/İlkokul) mezunu	-	-	-	20
Geldiği mektep (okul) belirtilmemiş olanlar	-	-	-	13
Geldiği mektep (okul) ismi okunamayanlar	-	-	-	4
TOPLAM	-	-	-	208

Tablo 3.'deki tespitlere bakılırsa öğrencilerin büyük çoğunluğu; 1924'te kapatılan Dâru'l-Hilâfe Medresesinin İbtidai Hariç kısımları ile ihzârî (hazırlık) sınıfları, Medresetü'l-Eimme ve'l-Huteba ve diğer bazı mekteplerden İmam ve Hatip Mektebine geçiş yapanlardır. Bu arada 20 tanesi Mekteb-i İbtida-i (ilkokul) mezunu olarak kayıt yaptırmıştır. Kayıt yapanlar tarafından 13 tanesinin geldiği okulun ismi ilgili sütuna yazılmamış (boş bırakılmış), 4 tanesinin 'geldiği okul' sütunundaki okul ismi ise okunamamıştır.

Parmaksızoğlu'nun tablo halinde verdiği bilgiler arasında yer alan medreselerin 'İbtida-i Dâhil' kısımlarından geçiş yapanlar⁴¹ bu defterde yer almamaktadır. Onlar, -yukarıda ifade edildiği gibi-

⁴¹ Bk. Parmaksızoğlu, İsmet; *a.g.e.* sh. 69. daki tablo.

muhtemeldir ki İmam ve Hatip Mektebine ait kayıp evrak arasında (ayrı bir defterde) yer almakta idi. Yahut da onlar, medresenin İbtidai Dâhil kısmından gelip, daha önce İmam ve Hatip Mektebi seviyesinde eğitim ve öğretim görmüş oldukları için, kayıt yapıp yeniden mektep eğitimine tabi tutulmadan ellerine Şehâdetnameleri verilerek mezun sayılmış olabilirler. Nitekim, iki yıl sonra da olsa (1926'da) yayınlanmış bir Bakanlık tamimi / genelgesi de bu düşüncemizi teyid etmektedir.⁴²

1925, 1926 ve 1927 yıllarında İstanbul İmam ve Hatip Mektebine Kayıt Yaptıran Öğrenciler ve Menşe'leri

İmam ve Hatip Mekteplerinin açılışının üzerinden daha birkaç ay geçmeden öğrencisizlik(!) gerekçesiyle 5 tanesi kapatılmış, 2 yenisi açılmıştır. Bir sene sonra (1925'te) aynı gerekçeyle 8 tanesi daha kapatılmış 2 yenisi açılmıştır. 1926 yılında ise İstanbul ve Kütahya'dakiler hariç tamamı yine öğrencisizlik(!) gerekçesiyle kapatılmıştır. Anadolu'nun muhtelif bölgelerinde açılıp tekrar kapatılan bu mekteplerin öğrencilerinden bazıları İstanbul'a gelerek tahsillerini tamamlamaya çalışmışlardır. Tablo 4.'te, Künye Defterinin birincisinin 1. ve 2. sütunlarında 1341/1925, 1342/1926 ve 1343/1927 yıllarında öğrencilerin hangi medresenin veya hangi ilin ilga edilmiş İmam ve Hatip Mektebinden İstanbul İmam ve Hatip Mektebine -günümüzdeki deyimıyla- 'yatay geçiş' yaparak geldikleri kaydedilmiştir. (Bk. Tablo 4.)

Daha önce bir yüksek lisans tez çalışması vesilesiyle defterler üzerinde yapılan tespitlerde diğer mekteplerden gelerek İstanbul İmam ve Hatip Mektebine kayıt yaptıranlarla ilgili farklı bazı rakamlar ortaya konmuştur. Ayrıca, Rize 'Tire' olarak okunmuştur.⁴³ Biz ise, tekrar tekrar yaptığımız incelemeler sonucunda Tablo 4.'teki yer ismi ve sayıları tespit ettik.

Yapılan tespitlerden anlaşılıyor ki; daha açılışlarının üzerinden fazla bir zaman geçmeden tekrar kapanan Anadolu'nun muhtelif bölgelerindeki İmam ve Hatip Mekteplerinin talebelerinden imkân bulabilen bazıları İstanbul'a gelerek tahsillerini tamamlama gayreti içerisine girmişlerdir.

---

⁴² 4 Eylül 1926'da dönemin Maarif Vekili Mustafa Necati'nin imzasını taşıyan bir tamim / genelge gereği; mülgâ (ilga edilmiş / kapatılmış) Dâru'l-Hilâfeti'l-Âliye medresesinin 4. sınıflarını tamamlayanlarla 5. ve 6. sınıf talebeleri İmam ve Hatip Mektebi mezunu sayılarak kendilerine belge verilmiştir. Bk. *Maarif Vekâleti Tebliğler Mecmuası*; sayı 9, 15 Teşrin-i Evvel 1926, Milli Matbaa İstanbul 1927, sh. 27.

⁴³ Krş. Döğen, Hayrul; *Tevhid-i Tedrisat Kanunu ve İmam ve Hatip Mektepleri*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), U. Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa 1992, sh. 68, Tablo V.

Tablo 4. 1925, 1926 ve 1927 yıllarında İstanbul İmam ve Hatip Mektebine gelen öğrencilerin menşeleri

GELDİĞİ MEDRESE VEYA MEKTEP	GELDİĞİ MEKTEPTEKİ SINIFI				TOPLAM
	1. Sınıf	2. Sınıf	3. Sınıf	4. Sınıf	
Muhtelif İlk Mekteplerin (4.5.6.sınıftan)	-	-	-	-	38
İsteği / İstidası üzerine-Hususen-Bâarzuhâl	-	-	-	-	13
Mülgâ Medresenin İhzârî (Hazırlık) sınıfından	2	6	-	-	8
Mülgâ Medresenin İbtida-i Hariç sınıflarından	1	6	1	-	8
İstanbul Erkek Lisesinden	-	-	-	-	2
Mülgâ Rize İmam ve Hatip Mektebinden	-	14	1	2	17
Mülgâ Konya İmam ve Hatip Mektebinden	-	1	7	9	17
Mülgâ Balıkesir İmam ve Hatip Mektebinden	-	2	4	9	15
Mülgâ Bolu İmam ve Hatip Mektebinden	1	-	4	8	13
Mülgâ Antalya İmam ve Hatip Mektebinden	-	-	3	6	9
Mülgâ Kastamonu İmam ve Hatip Mektebinden	-	-	2	6	8
Mülgâ Bursa İmam ve Hatip Mektebinden	-	-	2	5	7
Mülgâ Kayseri İmam ve Hatip Mektebinden	-	2	-	3	5
Mülgâ Akşehir İmam ve Hatip Mektebinden	-	-	3	2	5
Mülgâ Of İmam ve Hatip Mektebinden	-	-	3	-	3
Mülgâ Sivas İmam ve Hatip Mektebinden	-	-	-	3	3
Mülgâ Isparta İmam ve Hatip Mektebinden	-	-	-	2	2
Mülgâ Manisa İmam ve Hatip Mektebinden	-	-	-	2	2
Mülgâ Amasya İmam ve Hatip Mektebinden	-	-	1	-	1
Mülgâ Uşak İmam ve Hatip Mektebinden	-	-	1	-	1
Dâru'l-Muallimîn'den	-	1	-	-	1
Bulgaristan Dâru'l-Muallimînden	-	1	-	-	1
Geldiği mektep belirtilmemiş olanlar	-	-	-	-	14
TOPLAM					193

2. İkinci Defter (Arap Harfli)

İstanbul İmam ve Hatip Mektebine ait Arap harfli (Osmanlıca) ikinci bir Künye Defteri daha mevcuttur. Bu defterin sağ üst köşesinde belirtilen öğrencinin 'Mektep Numarası'na itibar edilseydi, '209 öğrenci de ikinci defterde kayıtlıdır' denilebilirdi. Defterin üstüne yapıştırılan etiketin üzerindeki yazıya bakıldığında da 'İmam ve Hatip 2'den 209'a kadar Künye' yazmaktadır.

Oysa, tek tek sayarak yaptığımız tespite göre; ikinci defterde 104 öğrenci kayıtlı gözükmemektedir. Ancak -resim ve isimleriyle karşılaştırılarak yaptığımız tespite göre- bunlardan 89'u, birinci defterdeki öğrencilerdir. Neden olduğu belirtilmemekle birlikte bu kadar öğrenci aynen ikinci deftere tekrar kaydedilmiştir. 15 öğrenci ise, birinci defterde olmayan isimlerdir. (Bk. Tablo 5.)

Tablo 5. İkinci defterdeki 15 öğrencinin kayıt yaptırdıkları sınıflara ve yıllara göre dağılımı

KAYIT YAPTIRDIĞI YIL	İMAM VE HATİP MEKTEBİNE KAYDOLDUĞU SINIF				TOPLAM
	1. Sınıf	2. Sınıf	3.Sınıf	4. Sınıf	
1342/1926	2	-	2	-	4
1343/1927	-	1	-	-	1
1344/1928	5	2	-	1	8
1345/1929	-	-	1	1	2
TOPLAM					15

Tablo 6. 15 öğrencinin geldikleri okullara göre dağılımı

ÖĞRENCİLERİN GELDİĞİ MEDRESE VEYA MEKTEP	GELDİĞİ MEKTEPTEKİ SINIFI				TOPLAM
	1. Sınıf	2. Sınıf	3. Sınıf	4. Sınıf	
Kütahya İmam ve Hatip Mektebi	-	-	-	1	1
Mülgâ Of İmam ve Hatip Mektebi	-	1	-	-	1
Mülgâ Akşehir İmam ve Hatip Mektebi	-	-	2	-	2
(...?.....) İmam ve Hatip Mektebi	-	1	-	-	1
Hususen	-	-	-	-	3
Muhtelif İlk Mekteplerden (4. 5. sınıftan)	-	-	-	-	5
Orta Mektepten	1	-	-	-	1
Geldiği mektep belirtilmemiş olan	-	-	-	-	1
TOPLAM	-	-	-	-	15

3. Üçüncü Defter (Latin Harfli)

Latin harfli üçüncü defterde ise, iki ayrı mektebe ait öğrenci kayıtları mevcuttur: Bunlardan;

Birincisi; İstanbul İmam ve Hatip Mektebi,

İkincisi ise; Çemberlitaş Muhtelit (kız-erkek karışık) Orta Mektebidir.

Yaptığımız incelemeler sonucunda bu iki mektebe kayıtlı olan öğrencilerle ilgili elde ettiğimiz bilgiler şöyledir:

a) İstanbul İmam ve Hatip Mektebine ait kısım

Defterin ilk sayfasında Latin harfli olarak el yazısıyla ve kırmızı kalemle:

“İstanbul İmam ve Hatip Künye Defteri” yazılıdır. Hemen altında ise, siyah mürekkepli dolma kalemle ve yine el yazısıyla:

“Defterde künyeleri yazılı talebe efendiler” ifadesi yer almaktadır.

Bu ifadelerden sonra ise; 2’den 229 numaralı öğrenciye kadar toplam 50 öğrencinin el yazısıyla yazılmış isim listesi verilmiştir. Ancak sayfaları tek tek çevirerek saydığımızda 50 değil 55 öğrencinin kayıtlı olduğu anlaşılmıştır. Yani sonradan beş öğrenci daha kaydedilmiştir. Ayrıca her sayfaya iki kişi olmak suretiyle öğrencilerden bazılarının yalnızca okul numarasının, bazılarının okul numarası ile birlikte isminin yazılmış olduğu görülmektedir. Başka bazılarının ise okul numarası ve isimleriyle birlikte resmi de mevcuttur. Baba adı, doğum yeri, hangi mektepten gelerek İmam ve Hatip Mektebine kaydolduğu, kayıt tarihi, mektebe imtihanla mı, imtihansız olarak mı girdiği vb. bilgiler de yazılmıştır.

Öğrencilerin kayıt tarihlerine bakıldığı zaman, -kayıt tarihleri yazılanlar içerisinde- iki tanesinin 1340 (1924), bir tanesinin 1928, diğerlerinin 1929’da kayıt yaptırmış oldukları görülmektedir. Ayrıca son beş tanesinin ise kayıt tarihi 1930 olarak yazılmıştır.

Resimler ve isimler incelendiğinde; bir kısmının -1928’de gerçekleştirilen harf inkılabı üzerine- eski (Arap harfli) defterden naklen yeniden ve Latin harfleriyle bu deftere de kaydedildikleri anlaşılmaktadır.

Bu incelemelerimiz sonunda şunu söyleyebiliriz: 1930 yılında sona kalmış iki İmam ve Hatip Mektebinden -ki birisi Kütahya’dakidir- İstanbul’daki resmen kapatıldığında 55 öğrencisi mev-

cuttur. Bir başka tespite göre ise, kapatılma kararı çıktığı yıl (1930 yılı Eylül ayı) 26 öğrenci olduğu belirtilmektedir.⁴⁴

b) Çemberlitaş Muhtelit (kız-erkek karışık) Orta Mektebine ait kısım

Latin harfli defterde 1930-1931 yılında Çemberlitaş muhtelit (kız-erkek karışık) Orta Mektebinden 214 öğrenci kayıtlıdır.* Bu öğrencilerden 16 tanesinin İmam ve Hatip Mektebinden gelerek bu mektebe kayıt yaptırıldıkları tespit edilmiştir. İmam ve Hatip Mektebinin 1930 yılında kapatılma kararının çıkması üzerine öğrencilerine - aşağıda konu ile ilgili resmi yazıyı da vereceğimiz gibi- ortaokula geçiş yaparak öğrenimlerini orada devam ettirebilme hak ve imkânı tanınmıştır. İşte bu öğrencilerden 16 tanesinin Çemberlitaş muhtelit (kız-erkek karışık) orta mektebinin 2. sınıfına kaydoldukları anlaşılmaktadır.

1931-1932'de ise, Çemberlitaş muhtelit orta mektebine 24 kişinin kayıt yaptırdığı tespit edilmiştir. Bu yılda İmam ve Hatip Mektebinden bu mektebe geçiş yapan yoktur.

Üçüncü defterdeki bu bilgilere göre, İstanbul İmam ve Hatip Mektebi 1930 yılında resmen kapatılınca kayıt defterleri ve diğer evraklar önce Çemberlitaş muhtelit orta mektebe devredilmiştir. 'Giriş'te ifade ettiğimiz gibi, daha sonra da İstanbul Erkek Muallim Mektebine emanet edildiği anlaşılmaktadır.

4. Mevcut Künye Defterlerine Göre Öğrenci ve Mezun Sayısı

İstanbul İmam ve Hatip Mektebi Künye Defterlerinden, bu mektebin açılışından kapanış yılına kadar kaç öğrencinin kayıt yaptırdığı, ne kadarının mezun olduğu konusunda maalesef yeterli ve tatmin edici bilgiler edinemedik. Çünkü mevcut defterler sağlıklı olarak tanzim edilememiş olduğu gibi, adına "diploma defteri" diyebileceğimiz veya "*Kütahya İmam ve Hatip Mektebi İmtihanlar Neticesi Defteri*"⁴⁵ gibi muntazam bilgiler ihtiva eden bir defter de elde mevcut

⁴⁴ Döğen, Hayrul; *a.g. tez*, U. Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa 1992, sh. 48, Tablo IV. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi).

* Defterde öğrencilere verilen numaralar sıra ile takip edildiğinde 215 öğrencinin kayıtlı olduğu gözükmektedir. Fakat aslında kayıtlı öğrenci sayısı 214'tür. Çünkü kayıt esnasında öğrenciler 1'den başlayarak sıra bozulmadan numaralandırılmış fakat 100. numara verilmeyerek atlanmıştır.

⁴⁵ *Kütahya İmam ve Hatip Mektebi İmtihanlar Neticesi Defteri* üzerinde yapılan çalışmalar neticesinde elde edilen bilgiler için bk. Öcal, Mustafa; "*Kütahya (Eski) İmam-Hatip Mektebi Mezunlarından Ebezâde Şerif Ahmed Efendi İle Bir Mülakat ve Bazı Belgeler*", Diyanet Dergisi, c. 27, sy. 4, Ekim-Kasım-Aralık, Ankara 1991 (sh. 125-146); ayrıca bk. Öcal; "*İmam ve Hatip Mektepleri, Mezunlarından Bazıları İle Yapılan Mülâkatlar ve Şehâdetname Örnekleri*", U. Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi, c. 12, sayı 2, Yıl 2003 (sh.51-101);

değil. Biz İstanbul İmam ve Hatip Mektebine kayıt yaptırıp, tahsilini tamamlayarak diploma almaya hak kazananların tamamını değil, bugün elde mevcut ve incelediğimiz Künye Defterlerindeki tespitlerimize dayanarak tablolar halinde verdiğimiz rakamlardan hareketle öğrenci sayısı ile ilgili bilgileri ihtiva eden yeni bir tablo oluşturduk. (Bk. Tablo: 6.)

Tablo: 6. İstanbul İmam ve Hatip Mektebinin İncelenen Künye Defterlerindeki Öğrenci Sayısı

YILLAR	1. sınıf	2. sınıf	3. sınıf	4. sınıf	ÖĞRENCİ TOPLAMI	MEZUN SAYISI
1923-1924	73	86	24	25	208	?
1924-1925	30	12	4	-	46	?
1925-1926	19	18	23	57	117	?
1926-1927	15	6	5	9	35	?
1927-1928	5	2	-	1	8	?
1928-1929	-	-	1	1	2	?
1929-1930	?	?	?	?	?	?
1930-1931	?	?	?	?	?	?
1931-1932	?	?	?	?	?	?
TOPLAM	142	124	57	93	416	?

Tablo 6.'da görüldüğü gibi, İmam ve Hatip Mektebinin ilk dört yılından sonra, 5. ve 6. yıllara ait öğrenci sayısı ile ilgili bilgiler eksik ve yetersizdir. Sonraki yılların öğrenci mevcudu ile ilgili bilgiler yer almadığı gibi, ilk yıldan itibaren mezunlarla ilgili de hiç bilgi yoktur. Oysa Parmaksızoğlu, 1924 yılında kapatılan medreselerin İbtida-i Hariç ve İbtida-i Dâhil kısımlarından gelerek İstanbul İmam ve Hatip Mektebine kayıt yaptıran öğrencilerin toplam sayısının 383 (403) olduğunu söylemektedir. Buna karşılık 1925-1926 yılında; birinci sınıfta 19, ikinci sınıfta 37, üçüncü sınıfta 28, dördüncü sınıfta ise 14 olmak üzere toplam 98 öğrencinin kayıtlı olduğunu belirtmektedir.⁴⁶ Aynı öğretim yılına ait bizim tespitimize göre ise toplam 117 öğrencinin mevcudiyeti anlaşılmaktadır.

Maarif Vekâleti Mecmualarında verilen tablolara göre ise, diğerlerinin kapatılması neticesinde en sona kalan Kütahya ve İstanbul İmam ve Hatip Mektebinde; 1926-1927 öğretim yılında 152 gündüzlü, 126 parasız yatılı olmak üzere toplam 278 öğrenci olduğu anlaşılmaktadır.⁴⁷ 1927-1928'de yatılılık iptal edilmiş tamamı gün-

⁴⁶ Parmaksızoğlu; *a. g. e.* sh. 68 ve 69'daki Tablolar.

⁴⁷ *Maarif Vekâleti Mecmuası*; sayı 16, 1928, sh. 587.

düzlü olmak üzere iki okulda toplam 223 öğrenci gözükmektedir.⁴⁸ Sonraki yıllara ait ise elimizde kesin bilgi yoktur.

Yapılan bir Yüksek Lisans Tezi çalışmasında, İstanbul İmam ve Hatip Mektebinin açılışından kapanışına kadar yıllara ve sınıflara göre öğrenci ve mezun sayıları tablo halinde verilmekle birlikte, bu rakamların pek sağlıklı olmadığı kanaatindeyiz. Çünkü tezdeki tablo hazırlanırken, -öyle tahmin ediyoruz ki- öğrencilerin bir kısmının hem birinci hem ikinci defterde ve hatta birkaç tanesinin üçüncü defterde tekraren verildiği fark edilmemiştir. Ayrıca araştırmacı son iki öğretim yılına ait rakamların tamamının karşılıklarına, kesin olmadıklarını ifade etmek amacıyla (?) işareti koymuştur. Şayet söz konusu tezde yapılan tespit doğru olsa idi bu mektepten 1930 yılına kadar 305 öğrenci mezun olmuş olacaktı.⁴⁹ Üstelik araştırmacı da bu rakamı vermekle birlikte bunun kesin ve doğru olmadığını; "... yaklaşık olarak 305 öğrencinin mezun olduğunu sanıyoruz" şeklindeki, ifadesiyle teyit etmektedir.⁵⁰ Öte yandan, aşağıda ayrıca anlatacağımız gibi bu mektepler her ne kadar resmen 1930'da kapatılmış ise de, iki yıl daha öğretime devam ederek 1931 ve 1932 yıllarında 3. ve 4. sınıfa geçmiş olan öğrencilerini de mezun etmiş olduğu için mezunlar sayısının daha fazla olması gerekmektedir. Kısaca ifade ve itiraf etmeliyiz ki; kaynak ve belge yetersizliğinden dolayı mektebin toplam öğrenci ve mezun sayısı hakkında ne bu konuda tez yapan araştırmacı ve ne de biz kesin ve doğru bilgilere ulaşabildik.⁵¹ Temennimiz o ki, belki bir başka zaman ve başka araştırmacılar yeni defterlere ve bilgilere ulaşarak eksiklikleri tamamlar, yanlışlıklarımız varsa düzeltirler.

5. Öğrencilerin Yaşları ve Kıyafetleri

Medreseden gelerek İstanbul İmam ve Hatip Mektebine 1924'te kayıt yaptıran ilk öğrencilerin 'Künye Defteri'ndeki fotoğraflarına

---

⁴⁸ *Maarif Vekâleti Mecmuası*; sayı 16, 1928, sh. 588.

⁴⁹ Bk. Döğen, Hayrul; *a. g. Yüksek Lisans Tezi*, sh. 48.

⁵⁰ Döğen, Hayrul; *a. g. Yüksek Lisans Tezi*, sh. 50.

⁵¹ Bu makaleyi yazdıktan sonra (29 Mart 2008 günü) İstanbul Müftülüğündeki "Şeyhülislâmlık (Bâb-ı Meşihat) Arşivi" kısmında Defter Katalogları arasında "Genel No: 2340, 2341 ve 2342, Özel No: 35, 36, 37 olan ve 1340 ve 1341 (1924 ve 1925) tarihli *İstanbul İmam ve Hatip Mektebi Yoklama Defterlerine* ulaştık. Ancak bu defterler mektebin ilk iki yılına ait olduğu ve sonraki yılların öğrenci mevcudu ile ilgili bilgiye rastlanılması söz konusu olamayacağından uzun süreli inceleme yapmadık. Fakat söz konusu defterler üzerinde ayrıca inceleme yapıp, ihtiva ettiği bilgiler -gerekli ve yeterli görülürse- ayrı bir makale halinde değerlendirilebilir.

Bu vesileyle defterleri bulup incelememize yardımcı olan İstanbul Müftü Yardımcılarından Sayın Ömer Kardaş ve Arşiv görevlisi Ayhan Işık Beylere teşekkür ediyorum.

baktığımızda; bir kısmının yaşları bir hayli ileri, hepsinin sarıklı, fesli veya kalpaklı, bazılarının kravatlı ve yine bazılarının da bıyıklı hatta hafif sakallı oldukları görülmektedir. Onların bu durumunu zamanının şartlarına göre bakıp değerlendirmek lazım gelir. Çünkü; 1910'da yürürlüğe konulan Medâris-i İlmiye Nizamnamesine göre medreseye 15-30 yaş arasında talebe kayıt yaptırabilme hakkına sahipti.⁵² 1914'te yürürlüğe konulan 'İslâh-ı Medaris Nizamnamesi'⁵³ ile 1917'de kabul edilen 'Medâris-i İlmiye Hakkında Kanun'da da⁵⁴ öğrencilik için benzer şartlar vardı.

Diğer taraftan 1912'de kurulan Medresetü'l-Vâizin'e 20-35 yaş arasındakiler kayıt yaptırabiliyordu.⁵⁵ 1919'da Medresetü'l-Vâizin ile Medresetü'l-Eimme ve'l-Huteba'nın birleştirilmesinden oluşturulan Medresetü'l-İrşad'a da benzer şartlarla öğrenci alınıyordu. İşte bütün bu medreselerin kapatılması üzerine talebenin bir kısmının İmam ve Hatip Mektebine geçiş yapması neticesinde doğal olarak karşımıza böyle bir fotoğraf çıkmıştır.

1925'te şapka kanunu yürürlüğe girdikten sonra ise birden bire kıyafetler değişmiştir. Bu yıldan itibaren kayıt yaptıran öğrencilerin fotoğrafları şapkalı, fötr şapkalı ve kravatlı, papillon (papyon)lu yahut başı açıktır. Burada üç ayrı Künye Defterinden aldığımız örnekler veriyoruz. **(Bk. Resim 1/1, 1/2; 2/1, 2/2; 3/1, 3/2; 4/1, 4/2).**

---

⁵² Bk. 16 Safer 1328/13 Şubat 1325 (1910) tarihli Medâris-i İlmiye Nizamnamesi, *Düstur*; Tertib-i Sâni, c. 2. 16 Safer 1328 – 13 Şubat 1325, sh.127-138, md. 14, 15, 16.; *Beyânü'l-Hak*; sayı 64, sh. 1285-1288, sayı 65, sh.1300-1304.

⁵³ Bu Nizamnâme; "*Dâru'l-Hilâfeti'l-'Aliye Medresesi (Nizamnâme-Ders Cetveli-Suret-i Tedris ve Kitaplar-Talimatnâme)*", İstanbul, 1330/1333) adıyla kitap halinde basılmıştır. İslâh-ı Medâris Nizamnamesi için bk. *Düstur*; Tertib-i Sani, C.6 s. 1325-1330; *Ceride-i İlmiye*; İslah-ı Medârise Dair, Nüsha-i Fevkalade (20 Z.Kade, 1332/27 Eylül 1330), s. 243-383; *İlmiye Salnamesi*; Birinci Defa, Matbaa-i Âmire İstanbul 1334, sh.173-189, 642-688.

⁵⁴ Kanununun tam metni için bk. *Düstur*; Tertib-i Sâni, C.9, 2 Nisan 1333 (1917) 10 Cemaziyelâhir 1335, Evkaf Matbaası, İstanbul 1928, sh. 598-600; ayrıca bk. *Ceride-i İlmiye* C.3. Cemaziyelûla, 1335, sayı 31, sh. 877-880.

⁵⁵ Bk. Medresetü'l-Vâizin Nizamnamesi, *Düstur*; II/6. s. 212-215.

The image shows an open notebook with two pages. The right page is a large grid with several columns and rows. The columns are labeled with Turkish words: 'Adı Soyadı' (Name and Surname), 'Yaş' (Age), 'Doğum Tarihi' (Date of Birth), 'Okul No' (School Number), 'Sınıf' (Class), 'Gözetmen' (Supervisor), 'Durum' (Status), 'Notlar' (Notes), and 'İmza' (Signature). The grid is mostly empty, with some handwritten text in the first few rows. The left page contains a smaller grid and some handwritten text, including a signature and a date.

Resim 1/1: Birinci Künye Defterinden alınmış bir örnek. (Defter çok büyük olduğu için aynı öğrencilere ait iki sayfa bir arada alınmamıştır.)

The image shows an open notebook with two pages. The right page is a large grid with several columns and rows. The columns are labeled with Turkish words: 'Adı Soyadı' (Name and Surname), 'Yaş' (Age), 'Doğum Tarihi' (Date of Birth), 'Okul No' (School Number), 'Sınıf' (Class), 'Gözetmen' (Supervisor), 'Durum' (Status), 'Notlar' (Notes), and 'İmza' (Signature). The grid is mostly empty, with some handwritten text in the first few rows. The left page contains a smaller grid and some handwritten text, including a portrait of a man and a date.

Resim 1/2: Birinci Künye Defterinden alınmış bir örnek.

کتابخانه

۱۴

کتابخانه اولاد آغا علی				کتابخانه ناز		کتابخانه ناز	
کتابخانه ناز	نام و نام خانوادگی	پدر	مدرسه	نام و نام خانوادگی	پدر	مدرسه	نام و نام خانوادگی
۱	محمد علی	محمد علی	مدرسه اولاد آغا علی	محمد علی	محمد علی	مدرسه اولاد آغا علی	محمد علی
۲	...	...	...	...	...	...	...
۳	...	...	...	...	...	...	...
۴	...	...	...	...	...	...	...
۵	...	...	...	...	...	...	...
۶	...	...	...	...	...	...	...
۷	...	...	...	...	...	...	...
۸	...	...	...	...	...	...	...
۹	...	...	...	...	...	...	...
۱۰	...	...	...	...	...	...	...
۱۱	...	...	...	...	...	...	...
۱۲	...	...	...	...	...	...	...
۱۳	...	...	...	...	...	...	...
۱۴	...	...	...	...	...	...	...
۱۵	...	...	...	...	...	...	...
۱۶	...	...	...	...	...	...	...

Resim 2/1: Birinci Künye Defterinden alınmış bir örnek. (Defter çok büyük olduğu için aynı öğrencilere ait iki sayfa bir arada alınamamıştır.)

کتابخانه ناز

سیرال	نام و نام خانوادگی	پدر	مدرسه	نام و نام خانوادگی	پدر	مدرسه	نام و نام خانوادگی
۱	محمد علی	محمد علی	مدرسه ناز	محمد علی	محمد علی	مدرسه ناز	محمد علی
۲	...	...	...	...	...	...	...
۳	...	...	...	...	...	...	...
۴	...	...	...	...	...	...	...
۵	...	...	...	...	...	...	...
۶	...	...	...	...	...	...	...
۷	...	...	...	...	...	...	...
۸	...	...	...	...	...	...	...
۹	...	...	...	...	...	...	...
۱۰	...	...	...	...	...	...	...
۱۱	...	...	...	...	...	...	...
۱۲	...	...	...	...	...	...	...
۱۳	...	...	...	...	...	...	...
۱۴	...	...	...	...	...	...	...
۱۵	...	...	...	...	...	...	...
۱۶	...	...	...	...	...	...	...

Resim 2/2: Birinci Künye Defterinden alınmış başka bir örnek.

طبیبین		کتابخانه		کتابخانه		کتابخانه		کتابخانه	
آدمک	بابک آف	بابک سفید	بابک سفید	بابک سفید	بابک سفید	بابک سفید	بابک سفید	بابک سفید	بابک سفید
...	...	...	...	...	...	...	...	...	...
...	...	...	...	...	...	...	...	...	...
...	...	...	...	...	...	...	...	...	...
...	...	...	...	...	...	...	...	...	...
...	...	...	...	...	...	...	...	...	...
...	...	...	...	...	...	...	...	...	...
...	...	...	...	...	...	...	...	...	...
...	...	...	...	...	...	...	...	...	...
...	...	...	...	...	...	...	...	...	...

Resim 3/1: İkinci Künye Defterinden alınmış bir örnek. (Defter çok büyük olduğu için aynı öğrenciye ait iki sayfa bir arada alınamamıştır.)

طبیبین		کتابخانه		کتابخانه		کتابخانه		کتابخانه	
آدمک	بابک آف	بابک سفید	بابک سفید	بابک سفید	بابک سفید	بابک سفید	بابک سفید	بابک سفید	بابک سفید
...	...	...	...	...	...	...	...	...	...
...	...	...	...	...	...	...	...	...	...
...	...	...	...	...	...	...	...	...	...
...	...	...	...	...	...	...	...	...	...
...	...	...	...	...	...	...	...	...	...
...	...	...	...	...	...	...	...	...	...
...	...	...	...	...	...	...	...	...	...
...	...	...	...	...	...	...	...	...	...
...	...	...	...	...	...	...	...	...	...
...	...	...	...	...	...	...	...	...	...

Resim 3/2: İkinci Künye Defterinden alınmış başka bir örnek.

Mektep № 210										KÜNYE				
TALİBİNİN						Geldiği mektebin				Bu yıl İhtisabına dahil edilen öğrencinin geldiği sınıftan veya sınıftan önceki				
Adı	Bahasına adı	Aile adı	Bahanesini açtık veya memuryeti	Bahane tarihi	Değdiği yer	Nüfus kayıtlı olduğu yer	Adı	Sınıfı	Ne'vî	İçerisi	Tarihi	Kabul edildiği Tarih	Sınıf	İhtisabına veya istihbarata alındığı
Mehmet Zeki	Hayriye		mevallah	1326	Catalca Harası Kaye	Catalca Harası Kaye	16. sınıf	6	Teknik	66/30	28 Temmuz 20	12.10.1919		mevallah

Resim 4/1: Üçüncü Künye Defterinden alınmış bir örnek. (Defter çok büyük olduğu için aynı öğrenciye ait iki sayfa bir arada alınamamıştır.)

KÜNYE				DEFTERİ									
Mektebin				Kabul edildiği		İhtisabına veya istihbarata alındığı		Mektup tarihi		Verilen sınıftan veya sınıftan önceki		Mülâhazalar	
Sınıfı	Ne'vî	İçerisi	Tarihi	Tarih	Sınıf	Tarih	Sınıf	Tarih	Ne'vî	İçerisi	Tarih		
6	Teknik	66/30	28 Temmuz 20	12.10.1919		mevallah						31.5.1920 tarihinde 237 sayılı sayfa mevcut değildir.	

Resim 4/2: Üçüncü Künye Defterinden alınmış başka bir örnek.

6. İmam ve Hatip Mektebi Mezunlarının İlahiyat Fakültesine Girişini Temin Maksudıyla Yapılan Teşebbüsün Hüsrarla Sonuçlanması

Tevhid-i Tedrisat Kanununun 4. maddesinin âmir hükmü gereği bir taraftan 4 yıllık İmam ve Hatip Mektepleri diğer taraftan o dönemin tek üniversitesi olan Daru'l-Fünûn'un çatısı altında bir İlahiyat Fakültesi açılmıştı. Ancak bu iki dinî eğitim ve öğretim kurumu arasında bir boşluk, bir kopukluk oluşturulmuştu. Çünkü İmam ve Hatip Mekteplerinin öğretim süresi 4 yıldır ve ortaokul konumundadır, lise kısmı açılmamıştır. İlahiyat Fakültesi ise lise mezunu öğrenci alabilecek şekilde kurulmuştur. Hal böyle olunca İmam ve Hatip Mektebi mezunlarının İlahiyat Fakültesine gidebilmeleri mümkün olamamıştır. Liselerden mezun olarak İlahiyat Fakültesine gelecek talebeler ise, evveliyatını görmedikleri yani bir temel oluşturamadıkları derslerin yüksek konularını takip etmek durumunda kalacaklardı. Bu durum ise İlahiyat tahsilinde başarısızlığa veya bir başka ifadeyle seviye düşüklüğüne sebep olacaktı. Hatta aynı durum, giderek öğrenci ilgisizliğine sebep olacak ve dolayısıyla fakültenin kapanmasına zemin hazırlayacaktı.

İşte bu durumu içinden yaşayarak gören ve bilen İstanbul İmam ve Hatip Mektebinin müdür ve hocaları, mezunlarının İlahiyat tahsiline imkân sağlanabilmesi düşüncesiyle bir teşebbüste bulunmuşlar fakat bir dikkatsizlik neticesinde sonuç hüsrana dönüşmüştür. Bu konudaki teşebbüs ve akıbeti ile ilgili gelişmeleri de Tahirü'l-Mevlevî'den öğrenme imkânı bulabiliyoruz. Tahirü'l-Mevlevî'nin anlatımına göre;

İmam ve Hatip Mektebi ilk mezunlarını veriyor ve mezunlar şehâdetnamelerini / diplomalarını alıyorlar ama onlar için yüksek tahsil bir yana lise tahsili dahi yapma şansları yoktur. Bu konuda İstanbul İmam ve Hatip Mektebinin Müdürü Hilmi Efendi bir teşebbüste bulunmak üzere harekete geçmiş ve daha 1340 (1924) senesi içerisinde iken konuyu 'muallimler encümeninde' (öğretmenler kurulunda) gündeme getirmiştir. Encümen adına bir mazbata (rapor) hazırlanarak İmam ve Hatip Mektebine 2 veya 3 yıllık sınıf ilavesiyle lise derecesine çıkarılması ve mezunların İlahiyat Fakültesine kabulü hususunun temennisi ile teklifte bulunulması düşüncesi tartışmaya açılmıştır. Yapılan görüşmeler esnasında böyle bir teklifte bulunulması öğretmenler tarafından olumlu karşılanmıştır.

Bunun üzerine müdür bir rapor taslağı hazırlamış ve okuyup gerekli düzeltme ve düzenlemeler yapmak üzere Tahirü'l-Mevlevî'ye vermiştir. Tahirü'l-Mevlevî ise, tenkitçi bir dille kaleme alınmış olan raporu gözden geçirerek, gerekli düzeltmeleri yapmıştır. Ayrıca bir de mütalaa yazarak eklemiştir. Tahirü'l-Mevlevî mütalaaasında; "İlahiyat Fakülteleri asrî (çağdaş) kurumlardan olduğu ve medeni memle-

ketlerin hepsinde bulunduğu için memleketimizde de açılmıştır. Fakat bugünkü talebesi medreselerden gelmiştir. Bunlar mezun olunca lise mezunlarının bu fakülteye pek rağbet etmeyeceği için böyle bir asrî müessese belki de talebe bulamamak yüzünden kapanacaktır. Binaenaleyh iki mektep arasında rabıta temini için İmam ve Hatip Mekteplerine lüzumu kadar sınıf ilavesi ile bunların İlahiyat Fakültesine mahreç ittihaz edilmesi muvafık olacaktır...” şeklinde görüşlerini ilave etmiştir.

Hazırlanan rapor taslağı ve Tahiru'l-Mevlevi'nin ek olarak kaleme aldığı mütalaası muallimler encümeninde okunmuştur. Encümende de bazı düzeltmeler yapıldıktan sonra rapor 'beyaza' (temize) çekilip son şekli verilerek müdür tarafından İstanbul Maarif (Milli Eğitim) Müdürlüğüne gönderilmiştir. Oradan da Milli Eğitim Bakanlığına havale edilmiştir. Rapor, Bakanlıkça da olumlu karşılanmış olacak ki; dönemin Maarif Vekili (Milli Eğitim Bakanı) Saraçoğlu Şükrü Bey (Şükrü Saraçoğlu);* “İmam ve Hatip Mekteplerini İlahiyat Fakültesine mahreç yapacağım” şeklinde Mecliste açıklama yapmış,⁵⁶ gazetelerde de bu açıklama yer almıştır. Bir müddet sonra Milli Eğitim Bakanı olan Hamdullah Suphi (Tanrıöver)** de raporu incelemiş ve beğenmiş, bundan dolayı müdürün maaşına 1.500 kuruş da zam yapmıştır. Hatta İstanbul İmam ve Hatip Mektebi ile görüşmeler yaparak bu okula ilave edilmesi gereken sınıfları ve okutulacak derslerin tespiti için İlahiyat Fakültesi Reisliğine (Dekanlığına) emir vermiştir. O sırada İlahiyat Fakültesi Reisi olan Şemseddin (Günaltay) Bey, İmam ve Hatip Mektebine gelerek görüşmeler yapmıştır. Yeni tahsisat (ödenek) alınıncaya kadar ilave edilecek dersleri fahrî olarak okutacaklarına dair mevcut öğretmenlerden söz almıştır. Gelişmelerden hareketle müdür ve öğretmenler bu işin olacağına kesin gözüyle bakarak sevinmişlerdir.

Aradan bir yıl kadar geçtikten sonra Bakanlıktan raporun bir sureti tekrar istenmiştir. Bunun üzerine rapor mektebin kâtibi Aziz Mahmut Efendi tarafından yeniden yazılmış ve müdür tarafından okunmadan imzalanmış, sonra da öğretmenlerin imzasına açılmıştır. Öğretmenler de raporu okumadan imzalamışlar. Ancak sonradan anlaşılıyor ki kâtip, raporun -bir yıl evvel- son şekli verilmiş halini değil, önceki ve eleştirilerin yer aldığı ilk halinden aynen yeniden yazmıştır. Rapor bu haliyle Müdür tarafından Bakanlığa gönderilmiştir. Aradan bir müddet geçtikten sonra, rapordaki eleştirel ifade-

---

* Şükrü Saraçoğlu (1887-1953); 22.11.1924 ile 3.3.1925 arasında Maarif Vekilliği (Milli Eğitim Bakanlığı) yapmıştır.

⁵⁶ Bk. *Maarif Vekâleti Mecmuası*; sayı 2, sh. Mayıs 1341, 188-189.

** Hamdullah Suphi Tanrıöver (1886-1966); önce 14.12.1920 ile 20.11.1921 arasında, daha sonra 4.3.1925 ile 19.12.1925 arasında olmak üzere iki defa Maarif Vekilliği (Milli Eğitim Bakanlığı) yapmıştır.

lerden dolayı müdür ve öğretmenlerin çoğunluğu 1341 (1925) yılının Teşrin-i sâni'nin (Kasım ayının) 7. günü görevden alındıklarını öğrenmişlerdir. İstanbul Maarif Müdürü Nail Rüştü Beyin İmam ve Hatip Mektebi Müdürü Hilmi Efendiye hitaben kaleme aldığı yazıda şu ifadeler kullanılmıştır:

“Tevhid-i Tedrisat Kanununu medreselerin ilgasına matuf bir darbe-i zalimane telakki eylemiş ve buna dair takdim ettiğiniz mazbatayı aşâğılayıcı bir lisanla yazmış olduğunuzdan siz, muallimlerden filan... filanlar ki cem'an 16 kişi vazifenizden azledildiğiniz cihetle hemen mektebi terk etmeniz Vekâlet-i Celileden telakki edilen emir iktizasıdır.”

Böylelikle, bir sene evvel müdür için maaş zammına vesile olan rapor, bir sene sonra müdür ve 15 muallimin azline sebep olmuştur. Bu olumsuz durum, mektep kâtibinin raporu yazarken yaptığı yanlışlık ve müdür ile öğretmenlerin de okumadan imzalamaları neticesinde ortaya çıkmıştır.

Tahiru'l-Mevlevî'ye göre bunun asıl acıklı tarafı, evvelce elbise yahut şapka bedeli olmak üzere maaşa ilave olarak verilen paranın tahsili için Teşrin-i evvel (Ekim) maaşının tamamen kesilmesi olmuştur.

Görevden azillerini öğrendiklerinden bir gün sonra müdür ve öğretmenler oturup bir dilekçe yazmışlar ve 'esasen iyi niyetli olmakla birlikte rapordaki ifadelerde bir yanlışlık olduğundan' bahsetmişler ve kararın tashihini istemişler. Müdür dilekçeyi alarak Ankara'ya gitmiş ve orada 15-20 gün kalmış. Arkadan öğretmenlerden de bir-iki tanesi Ankara'ya gitmiş ve müdür ile birlikte 'birer ders alıp' dönmüşler. Tahiru'l-Mevlevî' bu konuda diyor ki: “İşittiğime göre müdür Hilmi Efendi; 'mazbatayı (raporu) niçin yazdın?' sorusuna muhatap olmuş ve:

“- Ben yazmadım, Tahir Bey yazdı!” tarzında hilaf-ı hakikat bir cevap vermiş, hatta şifahi ifadesini tahriren de (yazılı olarak) teyid eylemiş.”⁵⁷

Ne yazık ki, iyi niyetli teşebbüs bu şekilde olumsuz sonuçlanmış. Birkaç yıl sonra da, endişeler gerçekleşmiş ve hem İmam ve Hatip Mektebi ve hem de Dâru'l-Fünûn İlahiyat Fakültesi öğrencisizlik(!) gerekçesiyle kapatılmıştır.

Hazırlanan raporu imzalayanlardan ve bahsedilen sebeple görevden alınanlardan biri de Celâl Hoca (Celalettin Ökten)'dir. Ancak

---

⁵⁷ Bu kısım; Tahiru'l-Mevlevî; *a.g.e.* sh.198-202'den özetlenerek ve sadeleştirilerek alınmıştır.

Celâl Hoca birkaç ay sonra İstanbul Sultanisi Arapça Hocalığına atanmıştır.⁵⁸

Hatıratında bu ‘rapor’ olayına kısaca temas eden mektebin tarih hocası Mahir İz ise, o gün Kadıköy’de dersi olduğu için okulda bulunmadığını ve raporu imzalamadığını, bundan dolayı görevden alınanlar arasında olmadığını ifade etmektedir. Kezâ; asıl vazifesi başka mekteplerde olup da İmam ve Hatip Mektebinde derse giren hocalar da o gün muallimler meclisinde olmadıkları ve raporu imzalamadıkları için görevden alınmamışlardır.⁵⁹

7. İmam ve Hatip Mektebi Mezunlarının Öğretmenliğe Yönlendirilmeleri

İmam-Hatip Mektebi mezunlarının İlahiyat Fakültesine gidebilmeleri için girişilen faaliyet anlatıldığı gibi sonuçsuz kalmıştır. Peki, mezunlar ne yaptılar? Doğal olarak mezunların, mektebin isminden ve kuruluş amacından hareketle imamlık, hatiplik, müezzinlik gibi dini hizmet görevlerini üstlenmiş olmaları gerekiyordu. Nitekim az da olsa içlerinden bazıları bu görevleri ifa etmeye başladılar. Fakat daha 1341/1925 yılı Maarif bütçesi görüşmeleri yapılırken (28.2.1341/1925 günü) Bakan Şükrü (Saraçoğlu) tarafından; Dâru’l-Eytam (yetim) Mektepleriyle İmam ve Hatip Mektebi mezunlarından köylerde “seyyar (gezici) muallim” olarak yararlanma düşüncesinin ortaya konulması bu mektebin, dolayısıyla mezunlarının hedefinden saptırılacağı ilk işareti olarak ortaya çıkmıştır.⁶⁰ Nitekim ertesi yıl bu düşünce ve tasarı uygulama sahnesine konulmuştur. Konu ile ilgili Maarif Vekâletinin resmi yazısı şöyledir:⁶¹

İlk Tedrisat Dairesi	26.12.1926
Umumi 6990	Hülâsa: İmam ve Hatip Mektebi
Hususi 9862	Mezunlarının Muallim Muavini
Tamim 51	Olabilecekleri hakkında.

..... **Mıntıkası Maarif Eminliğine**

İmam ve Hatip Mekteplerinin, derece-i tahsil itibariyle orta mekteplere muadil bulunmasına binaen mezkûr mektep mezunlarından meslekte hizmet etmek isteyenlerin orta mektep

⁵⁸ Bk. (Komisyon); *Celâl Hoca Hayatı ve Şahsiyeti*, Yağmur Yay. İstanbul 1962, sh. 19; Özdamar, Mustafa; *Celâl Hoca Kuşağı*, Marifet Yay. İstanbul 1993, sh.45.

⁵⁹ Bk. İz, Mahir; *Yılların İzi*, İrfan Yay. İstanbul 1975, sh. 185.

⁶⁰ Bk. *Maarif Vekâleti Mecmuası*; sayı 2, 1341, sh. 167.

⁶¹ *Maarif Vekâleti Tebliğler Mecmuası*; sayı 12, 1927, sh. 32-33.

mezunları gibi bilâ imtihan muallim muavini olarak istihdamları müdürler encümeninin 9.12.1926 tarihli ve 531/5 numaralı kararıyla tensip edilmiştir. Muktezasına göre muamele ifası temenni olunur efendim.

**Maarif Vekili Namına
Nafi Atuf**

Bu karar gereği İmam ve Hatip Mektebi mezunları resmen ve fiilen öğretmenliğe yönlendirilmiştir. Öte yandan, her ne kadar İmam ve Hatip Mektebi mezunları muallimliğe yönlendirilmişlerse de, 1926 yılında alınan bir karar gereği, muallimlerin hatiplik ve vâzlik yanında camide imamet görevi de ifa ederek cemaate sabah, akşam ve yatsı namazlarını kıldırabileceklerine dair Bakanlıktan bir karar çıkmış ve yürürlüğe konulmuştur. Karar şöyledir:⁶²

Karar Numarası: 499/2

Hülâsa: Hatiplik, vâzlik gibi munzam vezâifin muallimlikle teklifi hakkında.

Munzam vezâifle muallimlik hakkında bir karar ittihazına dair İlk Tedrisat Müdüriyetinin Encümenimize havale olunan 15/11/1926 tarih ve 900 numaralı mezkûresi okundu.

Hatiplik ve vâzlik gibi munzam vezâifin muallimlikle birlikte ifasının muvafık olduğu ve yalnız imamlığın muallimlikle kabil-i te'lifi bulunmadığı encümenimizin 27.7.1926 tarih ve 298/549 numaralı kararıyla tensip edilmiş ise de, mahalle umuruyla iştigal etmeyen ve yalnız sabah akşam ve yatsı namazlarını kıldırma muallimlerin imamet vazifeleri vazife-i asliyelerine mani teşkil edemeyeceğinden bu gibilerin mezkur karar ahkamından yalnız namaz kıldırırmaktan ibaret olan vazife-i imameti ifa şartıyla istisnaları karargâr ve tamimi için İlk Tedrisat Müdüriyetine havalesi tezekkür kılındı. 18.11.1926

Bu karardan anlaşılın o ki; muallimler kendi asli görevlerinin yanında, Cuma hatipliği ve vâzlik gibi ek görevleri de ifa etmekte imişler. Bunlara ilave olarak -zaman itibariyle okuldaki görevini aksatmayacağı için- camide cemaate sabah, akşam ve yatsı namazlarını kıldırma görevi de eklenmiştir. Okuldaki görev saatleriyle çakışma söz konusu olacağı için öğle ve ikindi namazlarını kıldırma görevi ise uygun görülmemiştir.

---

⁶² *Maarif Vekâleti Tebliğler Mecmuası*; sayı 11, 1927, sh. 61.

Diğer yandan, Osmanlı devletinin son döneminden beri “Tevcih-i Cihat Nizamnameleri” ile belirlenen⁶³ ve cihat-ı fer’iye olarak anılan; Cüz-han, Devir-han (Hatim okuma, camilerde namazdan önce Kur’an okuma)⁶⁴, Sûre-han, Aşır-han, Na’t-han, Va’z-han, Kayyumluk (cami bekçilik ve temizlik görevleri), Ferraşlık (cami temizleme görevi), Buhârî-han, Müslim-han, Şeyhü’l-kurra, Dersiam, Hatip... vb. görevler -ki bu görevleri ifa edenlere vakıflardan maaş verilmekte idi- 20 Teşrin-i sani / Kasım 1926 / 1 Ocak 1926 tarihinde dönemin Diyanet İşleri Başkanı Rifat (Börekçi)’in imzaladığı bir genelgeyle iptal edilmiştir.⁶⁵ Ertesi yıl; 15.12.1927 tarih ve 846 sayılı “Şûray-ı Devlet” (Danıştay) kararıyla ise, din görevlilikleri devlet memuriyetinden çıkarılmıştır.⁶⁶ Bunun üzerine bu mektep mezunlarının devlet tarafından maaşlı olarak imamlık, hatiplik ve müezzinlik gibi dinî görev yapmaları imkânı kalmamıştır. Neticede mezunların önemli kısmı 2-3 ay kadar devam eden kurslardan geçirilmek suretiyle köylere öğretmen olarak atanmışlardır.⁶⁷

8. İmam ve Hatip Mekteplerinin Lağvedilmesi (Kapatılması)

İmam ve Hatip Mektepleri, daha açılışlarının üzerinden birkaç ay geçmeden başlamak üzere kademeli olarak kapatılmaya başlandığını ifade etmiştik. Peki, ama neden? Bir kanaate göre; bu mekteplerde amaçlanan hedefe ulaşılamamıştır. Bu konuyla ilgili olarak, kapatılan bir İmam ve Hatip Mektebi için şu ifadeler kullanılmıştır: “İlim ve terbiye sahasında attığı mütereddit adımlarla tesis ve küşadından matlûp gayeyi veremediği ve 19 talebesiyle devlet bütçesine hakiki bir yük teşkil etmekten başka bir semere vermediği anlaşılan İmam ve Hatip Mektebinin lağvına, mevcut muallimlerinden iktidar ve ehliyeti olanların kız ve erkek liselerindeki mahallere tayinine karar verildi.”⁶⁸

⁶³ Tevcih-i Cihat hakkında bilgi için bk. *Düstur*, c. 2, Matbaa-i Amire, İstanbul 1289, sh.177-179; *Düstur*, c. 3. İstanbul 1293, sh. 500-504; *Düstur*; Tertib-i Sani, c.. 5. (22 Temmuz 1329) İstanbul, 1332, sh. 608-617.

⁶⁴ Bk. Jäschke, Gotthard; *Yeni Türkiye’de İslamlık*, (Çev. Hayrullah Örs), Bilgi Yay. Ankara 1972, sh. 50. Pakalın, Mehmet Zeki; *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, MEB. İstanbul 1971, C. I. sh. 436.

⁶⁵ Bk. Jäschke, Gotthard; *a.g.e.*, sh. 49-52.

⁶⁶ Şûray-ı Devlet’in bu konudaki karar metni *İstanbul Müftülüğü Meşihat Arşivinde 46 numaralı defterin* 42. sayfasında kayıtlıdır.

⁶⁷ Bk. Öcal, Mustafa; “*Kütahya (Eski) İmam-Hatip Mektebi Mezunlarından Ebezâde Şerif Ahmed Efendi İle Bir Mülakat ve Bazı Belgeler*”, *Diyanet Dergisi*, c. 27, sy. 4, Ekim-Kasım-Aralık, Ankara 1991 (sh. 125-146); ayrıca bk. Döğen, Hayrul; *Tevhid-i Tedrisat Kanunu ve İmam ve Hatip Mektepleri*, U.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa 1992, sh. 138 vd. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi)

⁶⁸ *Maarif Vekâleti Tebliğler Mecmuası*; sayı 6, 15 Temmuz 1926, sh. 32.

Nakledilen bu ifadelerde de olduğu gibi, İmam ve Hatip Mekteplerinin kapatılışı konusunda her zaman “öğrenci bulamamak”(!) ve dolayısıyla “devlet bütçesine yük olmak”(!) gibi gerekçeler ileri sürülmüştür. Oysa Kütahya İmam ve Hatip Mektebi ile ilgili araştırmalar esnasında yapılan tespitler, -her tür kısıtlamaya rağmen bu okulun bütün imkânların sağlandığı Orta Mektep’ten daha fazla öğrenci bulunduğunu ortaya koymuştur.⁶⁹ Biz İstanbul İmam ve Hatip Mektebinin de yeterince öğrenci bulunduğu kanaatindeyiz. Ancak bu mektebe ait defterlerin noksanlığı ve diğer bazı evrakın elde olmaması bu düşünce ve kanaatimizi ispatlama imkânı vermemektedir. Her şeye rağmen şayet -İstanbul’daki dâhil- bazı İmam ve Hatip Mekteplerinde öğrenci azlığı söz konusu olmuşsa, bunun bu mekteplerin önünü keserek kendiliğinden kapanmasına zemin hazırlamak amacıyla alınan tedbirlerle doğrudan ilişkisi olduğunu söyleyebiliriz. Peki, alınan tedbirler nelerdir? Kısaca özetlememiz gerekirse:

- Daha mekteplerin açılışının ilk yılından itibaren ‘tasarruf tedbirleri’ adı altında -başka okulların değil- yalnızca İmam ve Hatip Mekteplerinin ödenekleri kesilmiştir.⁷⁰

- Din görevliliği devlet memuriyetinden çıkarıldığı için, görev ifa edecekleri maaş verilmemiştir. Osman Ergin’in ifadesiyle; “İmam Hatip Mekteplerine esasen o sırada medreselerde kayıtlı bulunan talebeler devam ederek şehâdetname almışlar ise de, tahsil görenlere parlak bir istikbal vaat etmeyişi dolayısıyla bu mektebe rağbet eden olmamıştır.”⁷¹

Konu ile ilgili olarak İsmet Parmaksızoğlu ise; “... Cumhuriyet devri ile birlikte Türkiye’nin eğitimden tarıma, sağlığa ve teknik alanlara doğru büyük bir kalkınmaya girişmesi, yetişmekte olan gençlere daha geniş imkânların sağlandığı yeni iş sahalarının ortaya çıkması, dini hizmetlere olan geleneksel yönelmeyi büyük ölçüde baltalamıştır. Bu hususu, söz konusu tarihlere ait istatistik yayınlarından tespit etmek mümkündür,” demektedir ve örnek olarak da İmam ve Hatip Mektepleri öğrencilerinin her geçen yıl azalmasını göstermektedir. Parmaksızoğlu sözlerinin devamında şu görüşlere de yer vermektedir: “İmam-Hatip Okullarının bu dönemde halk arasında ve özellikle yetişmekte olan yeni nesiller tarafından eski ilgi ile karşılanmalarının başka bir amili ise; devletin teknik ve genel öğretim kurumlarını yurt sathına geniş ölçüde yaymakta gösterdiği gayret ve bu

⁶⁹ Bk. Öcal, Mustafa; “İmam ve Hatip Mektepleri, Mezunlarından Bazıları İle Yapılan Mülâkatlar ve Şehâdetname Örnekleri”, U. Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi, c. 12, sayı 2, Yıl 2003 (sh.51-101);

⁷⁰ Bk. *Sebilürreşad*; c. 24, sayı 615, 4 Safer 1343 - 4 Eylül 1340, sh. 271; *Sebilürreşad*; c. 24, sayı 620, 10 Rebiülevvel 1343 - 9 Teşrin-i Evvel 1340, sh. 348-349.

⁷¹ Ergin, Osman; *Türk Maarif Tarihi*, c. V. sh. 2125.

okullarda öğrenimlerini yapacaklara sağladığı kolaylıklar olmuştur denilebilir. (...) İşte bu ilgisizlik yeni Türkiye’de dini eğitimin resmi alanda kendiliğinden sönmesine sebep olmuştur.”⁷²

- Lise kısımlarının açılmaması ve dolayısıyla mezunlarına İlahiyat Fakültesinde bile yüksek tahsil imkânı verilmemesi de bu mekteplere ilgiyi azaltan sebeplerden biridir.

- Mezunlara dinî alanda maaşlı hizmet sunma imkânı verilmeyip, karşılıklarına alternatif olarak muallimliğinin (öğretmenliğinin) çıkarılması giderek bu mekteplere olan ilgiyi azaltan sebeplerden bir başkası olmuştur. Çünkü gençler, burada okuyup ilave olarak bir de kurstan geçerek öğretmen olmaksızın, doğrudan öğretmen okullarına gitmeyi tercih etmişlerdir.

- İstanbul İmam ve Hatip Mektebi örneğinde olduğu gibi bazı mekteplerde birtakım bahanelerle hocalar görevden alınmıştır.

- 1928 yılında gerçekleştirilen harf inkılabı bahanesiyle sona kalmış iki (Kütahya ve İstanbul) İmam ve Hatip Mektebi üzerinde birtakım baskılar uygulanmıştır.

- Bütün bunların arka planında ise bir ‘zihniyet’ yatmaktadır. O dönemde ortaya çıkan zihniyet bu mekteplerin yaşatılmasına taraftar olmadığı için her tür fırsatı değerlendirerek kendiliklerinden kapanmaları için gerekli tedbirleri almakta gecikmemiştir. Sanki bu mektepler, kapatılan medreselere karşılık ve geçici olarak zevahiri kurtarmak amacıyla açılmış gibidir. Çünkü daha açılışlarının üzerinden birkaç ay geçer-geçmez öğrencisizlik(!) gerekçesiyle bazıları kapatılmıştır. Ondan sonraki iki sene içerisinde ise İstanbul ve Kütahya’dakiler hariç tamamı kapatılmıştır. Alınan bunca tedbire rağmen açık kalabilen son iki mektep ise 1930 yılının Eylül ayında ‘resmen’ lağvedilmiştir.

9. Lağvedilen İmam ve Hatip Mektebi Talebesinin Akıbeti

Peki, en sona kalan ve 1930 yılında lağvedilen İstanbul ve Kütahya İmam ve Hatip Mektebi öğrencileri ne oldu? En sona kalan bu iki İmam ve Hatip Mektebinden önce, 1926’da 18 tanesi birden kapatıldığında burada öğrenim gören öğrenciler Orta Mekteplere (Ortaokullara) yönlendirilmişti. Bu konuda Maarif Vekâletinin karar yazısı şöyle idi:⁷³

---

⁷² Parmaksızoğlu; *a. g. e.* sh.25.

⁷³ *Maarif Vekâleti Tebliğler Mecmuası*; sayı 9, 1927, sh. 38-39.

Orta Tedrisat Müdür-i Umûmiliği

28.9.1926

Numara: 7358

..... **Maarif Eminliğine**

Lağvedilen İmam ve Hatip Mektepleri talebesinden Orta Mekteplerin birinci sınıfına kaydedilmek isteyenlerin sinleri (yaşları) nihayet 17, ikinci sınıfa dâhil olmak isteyenlerin 18, üçüncü sınıfa kaydedilmek arzu edenlerin 19 olursa imtihanla kabulleri, daha fazla yaşlı olanların da ancak Muallim Mekteplerine bilâimtihan nehari (imtihansız gündüzlü) olarak devamları münasip görülmüştür.

Maarif Vekili Namına

Müsteşar

Nafi Atuf

Ayrıca bu yazınının yayınından dört gün sonra (2.10.1926 tarihinde) kaleme alınan bir zeyl (ek yazı) ile; 'lağvedilen İmam ve Hatip Mektebi öğrencileri orta mektebe kayıt yaptırırken yabancı dilden (Fransızcadan) muaf tutularak diğer derslerdeki başarılarına göre kaydedilmesi gerektiği' ifade edilmiştir.⁷⁴

Aynen verdiğimiz resmi yazıya göre; lağvedilen İmam ve Hatip Mektebinin -yaşları bir hayli ileri olduğu dikkatten kaçmayan- öğrencilerinden 17, 18 ve 19 yaşındakilerin Orta Mektebe (ortaokula) imtihanla, bunun üzerindeki yaşta olanların ise Muallim Mektebine (Öğretmen Okuluna) imtihansız olarak kayıtlarından bahsedilmektedir.

Peki 1930'da lağvedilen İstanbul İmam ve Hatip Mektebinin dört sınıfında kayıtlı bütün öğrenciler için de uygulama böyle mi olmuştur? Yani bütün öğrenciler yaşlarına göre Orta Mektebe veya Muallim Mektebine yatay geçiş mi yapmışlar, yoksa ilk iki sınıf öğrencileri için böyle uygulama yapılırken, 3. ve 4. sınıftakilere kendi mekteplerinin programına göre öğrenimlerini tamamlayabilme imkân ve fırsatı verilmiş midir? Elimizdeki bilgilere göre bu konuda net bir şey söylememiz mümkün olamamaktadır. Ancak, daha önce yaptığımız araştırmalar esnasında hayatta olan mezunlarından edindiğimiz bilgiye göre Kütahya İmam ve Hatip Mektebindeki uygulama şöyle olmuştur:

Eylül 1930'da mekteplerin lağvedilme (kapatılma) kararı çıktıktan sonra o yıl yeni kayıt yaptıran 1. sınıf öğrencileri ile 2. sınıfa geçenler orta mektebe nakledilmişlerdir. 3. ve 4. sınıfa geçenler

⁷⁴ *Maarif Vekâleti Tebliğler Mecmuası*; sayı 12, 1927, sh. 61.

ise, orta mektep çatısı altında sırf İmam ve Hatip Mektebinden gelen öğrenciler için oluşturulan “*muhdes sınıflara*” nakledilmişler ve tahsillerine orada devam ederek İmam ve Hatip Mektebi diploması almalarına izin ve imkân verilmiştir. Bu uygulamanın gereği olarak, iki sene daha öğrenimlerine devam eden öğrenciler 1931-1932 öğretim yılı sonunda mezun olmuşlardır. 1932 yılında bu mektepten mezun olan bir zatla da mülakat yapıp, aynı tarihli şehâdetnamesi de bir belge olarak yayınlanmıştır.⁷⁵ Bu durumda, son iki İmam ve Hatip Mektebinden Kütahya’daki 1930’da resmen 1932’de fiilen tarihe mal olmuş olduğuna göre, İstanbul’daki de aynı olması gerekir. Muhtemeldir ki, İstanbul İmam ve Hatip Mektebinin son iki sınıfı için de Çemberlitaş muhtelit ortaokulunda geçici olarak iki sınıf ihdas edilmiş ve orada öğrenimlerini tamamlamışlardır.

İmam ve Hatip Mekteplerini kapatma kararı mensupları ve taraftarlarınca hep eleştirilirken, mekteplere karşı soğuk davranan veya ilgisiz olanlarca da zaman zaman kararın yanlışlığına vurgu yapılmıştır. Meselâ; tek partili (CHP) dönemin son Milli Eğitim Bakanı Tahsin Banguoğlu yıllar sonra bu mekteplerin kapatılmasının kanunsuz olduğunu itiraf etmiştir.⁷⁶ Çünkü daha Tevhîd-i Tedrisat kanununun zihnî hazırlıklarının yapıldığı dönemde Mustafa Kemal İzmir’e gitmişti. O sırada orada henüz genç bir öğretmen olarak görev yaparken, sonradan milletvekili ve Maarif Vekili olacak olan Hasan Ali (Yücel) Mustafa Kemal’e “*Medreseler hakkında neler düşünüldüğüne*” dair bir soru yöneltmişti. Mustafa Kemal bu soruya verdiği cevabın bir yerinde şöyle söylemişti:

“Efendiler, bizim dinimiz akla en uygun ve en tabii bir dindir ve ancak bundan dolayıdır ki, son din olmuştur. Bir dinin tabii olması için akla, fenne, ilme ve mantığa uygun olması gerekir. Elbette her fert dinini, diyanetini öğreneceği bir yere muhtaçtır, orası mekteptir.”⁷⁷

Ama buna rağmen, isteyenlerin dinini, diyanetini öğrenmeye muhtaç oldukları yer olan İmam ve Hatip Mektepleri kapatılmıştır...

---

⁷⁵ Bk. Öcal; “*İmam ve Hatip Mektepleri, Mezunlarından Bazıları İle Yapılan Mülakatlar ve Şehâdetname Örnekleri*”, U. Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi, c. 12, sayı 2, Yıl 2003 (sh.51-101);

⁷⁶ Banguoğlu, Tahsin; *Kendimize Geleceğiz*, Derya Dağıtım Yay. İstanbul 1984, sh. 100-101.

⁷⁷ *Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri*; Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1952, C.2. sh. 98’den nakleden Gürtaş, Ahmet; *Atatürk ve Din Eğitimi*, DİB Yay. Ankara 1982, sh.11; Uluğ, Hakkı Naşit; *Üç Büyük Devrim*, Ak Yayınları, İstanbul, 1973, sh.12-13.

D. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Osmanlı devletinin tarihe mal edilip yerine Türkiye Cumhuriyetinin kurulmasıyla birlikte her alanda olduğu gibi din eğitimi ve öğretimi ile dini hayatta da hızlı bir değişim ve dönüşüm yaşanmaya başlamıştır. 6 Mart 1924'te yürürlüğe giren Tevhid-i Tedrisat Kanununda herhangi bir mektep veya medresenin kapatılması ile ilgili bir ifade yer almamasına rağmen, kanunun yürürlüğe girmesinden bir hafta sonra dönemin Maarif Vekili Vasıf (Çınar) tarafından -orijinal metnini belge olarak sunduğumuz- bir telgraf emriyle medreseler kapatılmıştır. Medreselerin kapatılması bu alandaki değişim ve dönüşümün ilk ve en önemli habercisi olmuştur. Gerçekten de kısa zaman içerisinde bütün eğitim sisteminde köklü değişikliğe gidilmiştir.

Söz konusu değişim ve dönüşüm gerçekleştirilirken Tevhid-i Tedrisat Kanununun 4. maddesinde açılacağı ifade edilen Dâru'l-Fünûn'un (İstanbul Üniversitesi'nin) çatısı altında bir İlahiyat Fakültesi ile yurdun muhtelif bölgelerinde İmam ve Hatip Mektepleri açılmıştır. Yeni açılan bu dini eğitim ve öğretim kurumlarına ilk yıl, kapatılan medreselerden yatay geçişle epeyce talebe gelmiş olmakla birlikte, alınan birtakım tedbirlerle öğrencisiz bırakılarak kısa zamanda kapanmaları için zemin hazırlanmıştır. Bu maksatla alınan tedbirlerin en önemlisi; mezunlarının istikbaldeki görevleri olan din görevliliğinin devlet memuriyeti olmaktan çıkarılması ve bu görevi ifa edecekleri devletçe maaş verilmemesidir. İmam ve Hatip Mektebinin mezunlarına resmen ve ücretli maaş verilmeyince, mezunlar öğretmenliğe yönlendirilmişlerdir. Makale içerisinde sıralanan ve mekteplere öğrenci akışının önünü kesen diğer tedbirlerin de alınması neticesinde "öğrenci yokluğu"(!) veya "ilgisizliği"(!) gerekçesiyle mekteplerin çoğunluğu daha açılışlarının birinci ve ikinci yılının sonunda kapatılmışlardır. Her nasılsa yalnızca Kütahya ve İstanbul İmam ve Hatip Mekteplerine birkaç yıl dokunulmamıştır. Bu iki mektebin eğitim ve öğretim faaliyetlerine ise 1930 yılında son vererek tamamını tarihe mal etmişlerdir. İmam ve Hatip Mekteplerinin çok kısa zamanda bu hale ge(tiri)lmesi, o dönemde bazı kesimlerin zihniyeti doğrultusunda oluşturulan bir projenin uygulamaya konulması olarak değerlendirilebilir.

Bu konudaki gelişmelerin üzerinden henüz bir insan ömrü kadar zaman geçmesine rağmen maalesef İmam ve Hatip Mektepleri ile ilgili yeterli bilgiye sahip değiliz. Çünkü söz konusu mekteplerle ilgili elimizde yeterince bilgi ve belge mevcut değildir. Kesin olarak bildiğimiz, bu mekteplerin fazla ömürlü olamamasıdır. Biz daha önce, en son kapatılan iki İmam ve Hatip Mektebinden Kütahya'daki ile ilgili bazı araştırmalar yapıp, hayatta olan mezunlarından bazılarıyla mülâkatlar gerçekleştirerek elde ettiğimiz bilgileri yayınlamıştık.

Ancak İstanbul'daki mekteple ilgili herhangi bir araştırma yapamamıştık. Yıllar sonra nihayet bu mekteple ilgili bu makaleyi kaleme almak kısmet oldu.

“*Künye Defterleri*”nden yola çıkarak yapmaya çalıştığımız bu araştırma ile -yeterli olmasa da- İstanbul İmam ve Hatip Mektebiyle ilgili bazı hususları aydınatabildiğimizi düşünüyoruz. Künye Defterleri yanında bu mektepte hocalık yapan Tahiru'l-Mevlevî'nin hatıratında verdiği bilgiler ile ulaşabildiğimiz resmi yazı örnekleri bazı konuları anlamamıza ve aydınlatmamıza yardımcı olmuştur. Ümit ve temenni ederiz ki başka araştırmacılar ulaşabilecekleri yeni bilgi ve belgeler ışığında bu mekteple ilgili bilinmeyen veya müphem kalan kısımları da aydınlatırlar.

Böyle bir araştırma bundan 20-30 sene önce yapılabilmiş olsaydı herhalde daha aydınlatıcı bilgilere ulaşılabilirdi. Çünkü o yıllarda bu mektebin hayatta olan bazı hocaları veya mezunları ile görüşülüp bizzat kendi ağızlarından hatıralarını dinleyerek veya ellerinde mevcut diploma, kitap, defter vb. resmi veya gayr-i resmi evraklarla konu daha da aydınlatılmış olurdu. İçinde bulunduğumuz şu yıllarda halen hayatta olan mezunları olsa bile, çok ilerlemiş yaşlarda olacakları için herhalde kendilerinden sağlıklı bilgiler alabilmemiz mümkün olamazdı.

Şayet, bu makaleyi okuyan, okuyanlardan duyan ve ellerinde birtakım bilgi ve belge olan kimseler bir şekilde bize veya konuyla ilgilenen meslektaşlarımıza ulaşır veya ulaştırırlarsa yahut kendileri yazıp yayınlarırsa, mekteple ilgili bilinmeyen başka bazı hususlar da aydınlatılabilir. Aksi takdirde bu mekteplerle ilgili -şimdiye kadar olduğu gibi bundan sonra da- bilhassa öğrenci ve mezunların sayısı bakımından yanlış kanaat beyan etmek ve değerlendirmelerde bulunmak kaçınılmaz olur.

Burada son olarak şu hususu da belirtmek isteriz; şayet dünün İmam ve Hatip Mektepleri ile ilgili yeterli ve detaylı bilgilere ulaşabilirsek, o dönemde yapılan ve yaşananlardan ders alarak zamanımızdaki İmam-Hatip Liselerini ve bu liseler üzerinde lehte veya aleyhte yapılan birtakım spekülasyonları daha iyi anlarız. Aksi takdirde tarih tekerrür etmeye devam eder.

KAYNAKÇA

- Akseki, Ahmet Hamdi; *Din Tedrisatı ve Dinî Müesseseler Hakkında (Bir Rapor)*, Sebilürreşad, 1951, C. V. sayı 100-105.
- Atatürk'ün *Söylev ve Demeçleri*; Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yay. Ankara 1952, C.2.
- Atay, Falih Rıfkı; *Bize Atatürkçü Hoca Lazım, Şeriat Uleması Değil*, Cumhuriyet Gazetesi, 2 Teşrin-i evvel 1340.
- Atay, Hüseyin; *Osmanlılarda Yüksek Din Eğitimi*, Dergah Yay. İstanbul 1983.
- Ayhan, Halis; *Türkiye'de Din Eğitimi*, M.Ü. İFAV Yay. İstanbul 1999.
- Banguoğlu, Tahsin; *Kendimize Geleceğiz*, Derya Dağıtım Yay. İstanbul 1984.
- Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Cumhuriyet Arşivi*'nde yer alan: 051 - V 35 - 5 - 43 - 11 no.lu ve 18 Teşrin-i evvel 1340/18 Ekim 1924 tarihli belge.
- Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Cumhuriyet Arşivi*'nde yer alan; 051.V 05 - 2 - 1- 31. no.lu belge.
- Beyânü'l-Hak*; c. 2-3, 16 Safer 1327 - 13 Şubat 1325, sayı 64- 65.
- Bulut, Mehmet; *Diyanet İşleri Başkanlığının Yaygın Din Eğitimindeki Yeri*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Doktora Tezi) Ankara 1997.
- Komisyon, *Celâl Hoca Hayatı ve Şahsiyeti*, Yağmur Yay. İstanbul 1962.
- Ceride-i İlmiye*; C. I. (Evail-i Rebiülevvel 1333) sayı 9. C.3. Cemazi-yelûla, 1335, sayı 31.
- Ceride-i İlmiye*; Islah-ı Medârise Dair, Nüsha-i Fevkalade (20 Z.Kade, 1332/27 Eylül 1330).
- Dâru'l-Hilâfeti'l-'Aliye Medresesi (Nizamnâme -Ders Cetveli- Suret-i Tedris ve Kitaplar Talimatnâme)*, İstanbul, 1330/1333.
- Dinçer, Nahit; *1913'ten Günümüze İmam-Hatip Okulları Meselesi*, (Yayına Hzr; M. Ertuğrul Düzdağ), Şule Yay. İstanbul 1998.
- Doğan, Recai; *Cumhuriyetin İlk Yıllarında Tevhid-i Tedrisat Çerçevesinde Din Eğitim-Öğretimi ve Yapılan Tartışmalar*, Cumhuriyetin 75. Yılında Türkiye'de Din Eğitimi ve Öğretimi (4-6 Aralık 1998'de İzmir'de düzenlenen Sempozyum), Türk Yurdu Yay. Ankara 1999.
- Döğen, Hayrul; *"Tevhid-i Tedrisat Kanunu ve İmam ve Hatip Mektepleri"* U. Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Bursa 1992.
- Düstur*; Tertib-i Sani, C.6 / 212-215,

- Düstur*, Tertib-i Sâni, C.9, 2 Nisan 1333 (1917) 10 Cemaziyelâhir 1335, Evkaf Matbaası, İstanbul 1928,
- Düstur*; 3. Tertip c. 2, Matbaa-i Amire, İstanbul 1289.
- Düstur*; Tertip 34, c.5.
- Düstur*; c. 3. İstanbul 1293.
- Düstur*; Tertib-i Sani, c. 5. (22 Temmuz 1329) İstanbul 1332.
- Ergin, Osman; *Türk Maarif Tarihi*, Eser Matbaası, C. 1-V, İstanbul 1977.
- Gürtaş, Ahmet; *Atatürk ve Din Eğitimi*, DİB Yay. Ankara 1982.
- Hakimiyet-i Milliye gazetesi*; 13 Mart 1340/1924 – 6 Şaban 1342.
- Hakimiyet-i Milliye gazetesi*; 10 Temmuz 1926.
- İlmiye Salnamesi*; Birinci Defa, Matbaa-i Âmire, İstanbul 1334.
- İmam ve Hatip Mektepleri Talimatnamesi*; Yenigün Matbaası, Ankara 1340.
- İslâm Türk Ansiklopedisi Mecmuası*; c.2, sayı 87.
- İstanbul İmam ve Hatip Mektebi Yoklama Defterleri*, İstanbul Müftülüğü “*Şeyhülislâmlık (Bâb-ı Meşihat) Arşivi*”, Genel No: 2340, 2341 ve 2342, Özel No: 35, 36, 37, tarih: 1340 ve 1341 (1924 ve 1925).
- İstanbul Müftülüğü Meşihat Arşivi’nde 46 numaralı defter*.
- İz, Mahir; *Yılların İzi*, İrfan Yay. İstanbul 1975.
- Jäschke, Gotthard; *Yeni Türkiye’de İslâmlık*, (Çev. Hayrullah Örs), Bilgi Yay. Ankara 1972.
- Kütahya İmam ve Hatip Mektebi İmtihanlar Neticesi Defteri* (1924-1930).
- Kütükoğlu, Mübahat S.; *TDV. İslâm Ansiklopedisi, C. 8, Dâru’l-Hilâfeti’l’Aliye Medresesi maddesi*.
- Maarif Vekâleti Mecmuası*; sayı 1, Matbaa-i Âmire, İstanbul Mart 1341 (1925).
- Maarif Vekâleti Mecmuası*; sayı 2, Mayıs 1341.
- Maarif Vekâleti Tebliğler Mecmuası*; sayı 6, 15 Temmuz 1926.
- Maarif Vekâleti Tebliğler Mecmuası*; sayı 9, 15 Teşrin-i Evvel 1926, Milli Matbaa, İstanbul 1927.
- Maarif Vekâleti Tebliğler Mecmuası*; sayı 11, 1927.
- Maarif Vekâleti Tebliğler Mecmuası*; sayı 12, 1927.
- Maarif Vekâleti Mecmuası*; sayı 16, 1928.
- Medresetü’l-Vâizin Nizamname ve Talimatnamesi*; sayı 3-6, Evkaf Nezareti, İstanbul 1332/1329.

- (...?...)
adet 620, 10 Rebiülevvel 1343 – 9 Teşrinievvel 1340.
- Öcal, Mustafa; “*İmam ve Hatip Mektepleri, Mezunlarından Bazıları İle Yapılan Mülakatlar ve Şehadetname Örnekleri*”, U. Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi, c. 12, sayı 2, Bursa 2003.
- ....., “*Kütahya (Eski) İmam-Hatip Mektebi Mezunlarından Ebezâde Şerif Ahmed Efendi İle Bir Mülakat ve Bazı Belgeler*”, Diyanet Dergisi, c. 27, sy. 4, Ekim-Kasım-Aralık, Ankara 1991.
- ....., *20. Yüzyılda Türkiye’de Din Eğitimi*, U. Ü. İlahiyat Fakültesi Din Eğitimi Ders Notları, Bursa 2007.
- Özdamar, Mustafa; *Celâl Hoca Kuşacağı*, Marifet Yay. İstanbul 1993.
- Pakalın, M. Zeki; *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, c. 1-3. MEB. İstanbul 1971.
- Parmaksızoğlu, İsmet; *Türkiye’de Din Eğitimi*, MEB. Ankara 1966.
- Resmi Ceride*; sayı 63, 6.3.1340 (1924).
- Sebilürreşad*; C. 19, sayı 481, 12 Ramazan 1337 - 21 Mayıs 1337 (3 Haziran 1921).
- Sebilürreşad*; c. 24, sayı 615. 4 Safer 1343 - 4 Eylül 1340.
- Sebilürreşad*; c. 24, sayı 620, 10 Rebiülevvel 1343 - 9 Teşrin-i Evvel 1340.
- Şemseddin Sami; ‘*Temel Türkçe Sözlük*’ İstanbul 1985.
- Tahirü’l-Mevlevî; *Matbuat Âlemindeki Hayatım ve İstiklâl Mahkemeleri*, Nehir Yay. İstanbul 1991.
- Tanin*; 13 Mart 1340/1924 tarihli nüsha.
- Tekeli, İlhan - İlkin, Selim; *Osmanlı İmparatorluğunda Eğitim ve Bilgi Üretim Sisteminin Oluşumu ve Dönüşümü*, Ankara 1993.
- TBMM Tutanak Dergisi*; Dönem VIII. C.15, (3.1.1949).
- T.C. Maarif Vekâleti İmam ve Hatip Mektepleri Müfredat Programı*; Matbaa-i Amire, İstanbul 1340.
- Unat, Faik Reşit, *Türkiye Eğitim Sisteminin Gelişmesine Tarihi bir Bakış*, MEB. Ankara 1964.
- Uluğ, Hakkı Naşit; *Üç Büyük Devrim*, Ak Yayınları, İstanbul 1973.
- Vakit gazetesi*; 13 Mart 1340/1924 tarihli nüsha.
- Vakit gazetesi*, 9 Temmuz 1926 tarihli nüsha.
- Yazıcı, Nesimi; *Kamil Miras Hayatı ve Eserleri*, DİB Yay. Ankara 2002.
- Yazıcı, Nesimi, *Osmanlıların Son Dönemlerinde Din Görevlisi Yetiştirme Çabaları Üzerine Bazı Gözlemler*, Diyanet Dergisi, C.27, sayı 4, Ekim-Kasım-Aralık 1991.

Zabit Ceridesi; Dönem I. yıl 2, c. VIII.

Zengin, Zeki Salih; *II. Meşrutiyette Medreseler ve Din Eğitimi*, Akçağ Yay. Ankara 2002.

Zengin, Zeki Salih; *Tevhid-i Tedrisat Kanununun Hazırlanmasından Sonraki İlk Dönemde Uygulanışı ve Din Eğitimi*, *Dinî Araştırmalar*, C. 5, Sayı 13, Ankara, Mayıs-Ağustos 2002.